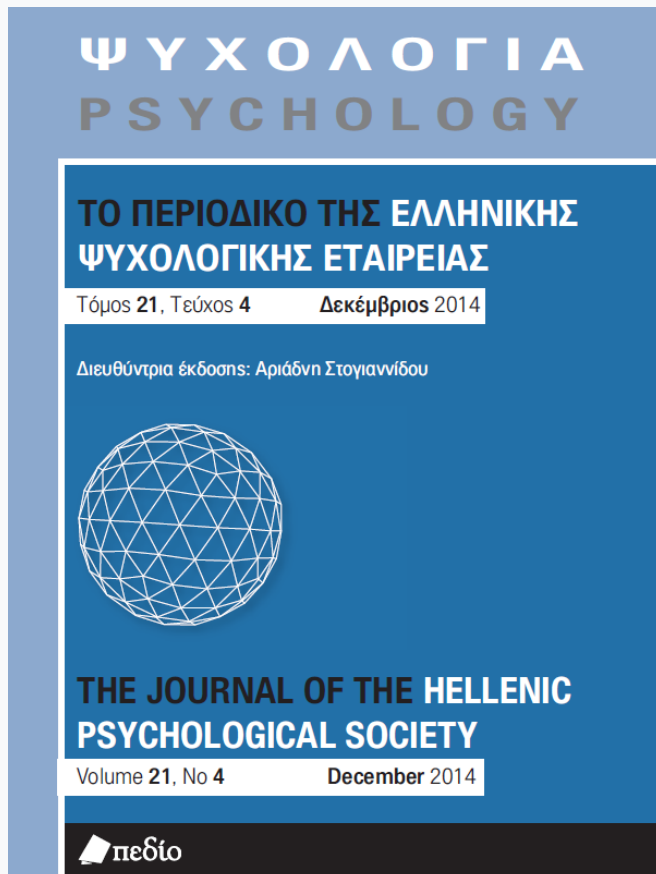

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 21, No 4 (2014)

Positive illusions of self and risk-taking in adolescence: A literature review

Κατερίνα Μπάτζου, Βασιλική Τσούρτου

doi: [10.12681/psy_hps.23513](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23513)

Copyright © 2017, Κατερίνα Μπάτζου, Βασιλική Τσούρτου

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μπάτζου Κ., & Τσούρτου Β. (2017). Positive illusions of self and risk-taking in adolescence: A literature review. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 21(4), 470–494. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23513

Οι θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό και η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία: Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας

ΜΠΑΤΖΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ¹

ΤΣΟΥΡΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ²

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι, μέσω της σχετικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης, η ανάδειξη της σχέσης μεταξύ της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς κατά την εφηβεία και των θετικών ψευδαισθήσεων για τον εαυτό, δηλαδή του φανταστικού ακροατηρίου και του προσωπικού μύθου. Οι σχέσεις μεταξύ των θετικών ψευδαισθήσεων για τον εαυτό και της τάσης για εκδήλωση ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στην εφηβεία ερευνώνται συνήθως ως επακόλουθο του εφηβικού εγωκεντρισμού. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται συνοπτικά οι βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις σχετικά με τις θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό. Επιπλέον, παρουσιάζονται ερευνητικά ευρήματα από τη διεθνή βιβλιογραφία, τα οποία αναδεικνύουν το ρόλο της αυτοεκτίμησης ως παράγοντα που μεσολαβεί ανάμεσα στις θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό (κυρίως τον προσωπικό μύθο) και τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία. Επίσης, συζητείται η επίδραση της ηλικίας και του φύλου στο πολύπλοκο φαινόμενο της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και δίνεται έμφαση στις προσαρμοστικές αναπτυξιακές λειτουργίες των θετικών ψευδαισθήσεων για τον εαυτό. Ειδικότερα, τονίζεται η διττή λειτουργία του προσωπικού μύθου: οι ψευδαισθήσεις της παντοδυναμίας και της ατρωτότητας του εαυτού είτε οδηγούν τους εφήβους και τους νεαρούς ενήλικες στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, είτε συμβάλλουν στην προβολή μιας θετικής εικόνας του εαυτού στο μέλλον, καθώς και στη λειτουργική προσαρμογή σε νέες καταστάσεις κατά τη μετάβαση από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή.

Λέξεις-κλειδιά: Ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, Θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό, Προσωπικός μύθος, Αυτοεκτίμηση, Εφηβεία.

1. Εισαγωγή

Η εφηβεία είναι μια πολύ σημαντική αναπτυξιακή περίοδος στη ζωή του ατόμου, καθώς σηματοδοτεί τη μετάβαση στην ενήλικη ζωή. Κατά την περίοδο αυτή, συντελούνται ραγδαίες αλλα-

γές σε βιοσωματικό, γνωστικό και ψυχοκοινωνικό επίπεδο. Ο έφηβος καλείται να αυτοπροσδιοριστεί εκ νέου, με σκοπό την αυτονόμηση, τη λήψη αποφάσεων, την αναζήτηση ενός αυθεντικού εαυτού και την απόκτηση μιας μοναδικής προσωπικής ταυτότητας. Η αναζήτηση πλευρών του εαυτού

1. Διεύθυνση: Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλου, Ρέθυμνο, e-mail: kmptzou@yahoo.gr

2. Διεύθυνση: Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Πανεπιστημιούπολη Γάλου, Ρέθυμνο, e-mail: vtsourtou@uoc.gr

δεν είναι εύκολη υπόθεση για τον έφηβο, καθώς στο σύγχρονο, ταχύτατα μεταβαλλόμενο κοινωνικό πλαίσιο, οι εσωτερικές συγκρούσεις και οι αντιφάσεις που καλείται να αντιμετωπίσει –σε αυτή τη φάση της ζωής του– οξύνονται. Οι Markus και Nurius (1986) κάνουν λόγο για τους *δυνατούς/πιθανούς εαυτούς*, δηλαδή για διαφορετικές εναλλακτικές εικόνες του εαυτού τις οποίες ο νέος άνθρωπος δοκιμάζει στα διαφορετικά πλαίσια επίτευξης των στόχων του³.

Σε γνωστικό επίπεδο, ένα σημαντικό επίτευγμα το οποίο επηρεάζει τον τρόπο που ο έφηβος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του και το ευρύτερο πλαίσιο που τον περιβάλλει είναι η κατάκτηση της τυπικής σκέψης. Οι τυπικές λειτουργίες επιτρέπουν στον έφηβο να σκέφτεται υποθετικά για το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του. Σύμφωνα με τη θεωρία του Piaget (1923/1926), ένα χαρακτηριστικό της τυπικής σκέψης στην εφηβεία είναι ο *εγωκεντρισμός*⁴. Ο εγωκεντρισμός του εφήβου προκύπτει από τη δυσκολία του αναπτυσσόμενου ατόμου να αποκεντρωθεί και να αντιληφθεί περισσότερες από μία διαστάσεις μιας κατάστασης. Αν και εισήχθη ως όρος από τον Piaget, απόκτησε διαστάσεις εφηβικού φαινομένου μέσα από τα κείμενα του μαθητή του David Elkind (1967), ο οποίος πρότεινε ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός έχει δύο κύριες εκδηλώσεις: το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο, που μπορούν να ερμηνεύσουν τυπικές εφηβικές συμπεριφορές. Το φανταστικό ακροατήριο αντανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής των άλλων και συνεχώς αξιολογείται θετικά ή αρνητικά, ενώ ο προσωπικός μύθος αντανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι είναι άτρωτος, μοναδικός και παντοδύναμος («ό,τι κι αν συμβεί, εγώ θα τα καταφέρω»). Το φανταστικό ακροατήριο και ο

προσωπικός μύθος, θεωρούνται ότι επιδρούν σημαντικά στη διατήρηση ή μη της αυτοεκτίμησης του εφήβου και στη συμπεριφορά του. Κατά την προσέγγιση του Piaget, το φανταστικό ακροατήριο σχετίζεται με την επικέντρωση της σκέψης στο αντικείμενο, ενώ ο προσωπικός μύθος απορρέει από την επικέντρωση της σκέψης στο υποκείμενο.

Μία από τις ιδιαιτερότητες της εφηβείας είναι τα αυξημένα ποσοστά ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε σύγκριση με τους ενήλικες (Peper & Dahl, 2013· Spear, 2000). Ως *ριψοκίνδυνη συμπεριφορά* (risk-taking behavior) ορίζεται μια συμπεριφορά που μπορεί να προκαλεί ικανοποίηση και ευχαρίστηση αυτή καθαυτή, αλλά είναι πιθανό να έχει αρνητικές επιπτώσεις, τις οποίες συχνά ο έφηβος δεν μπορεί να υπολογίσει από πριν, όπως προβλήματα υγείας ή εμπλοκή με το νόμο (Vermeersch, T'Sjoen, Kaufman, & Vicke, 2008). Σύμφωνα, λοιπόν, με τον παραπάνω ορισμό, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα εκδηλώσεων, όπως το κάπνισμα, την κατανάλωση αλκοόλ, τη χρήση και την κατάχρηση παράνομων ουσιών, τη μη ασφαλή σεξουαλική επαφή, τη ριψοκίνδυνη οδήγηση, παραβατικές συμπεριφορές, επιθετικότητα και βανδαλισμούς (Galvan, Hare, Voss, Carey, & Casey, 2007).

Στην παρούσα εργασία, που αποτελεί μια κριτική ανασκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, εξετάζονται οι σχέσεις ανάμεσα στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και τον προσωπικό μύθο αφενός –στη βάση της υπόθεσης ότι η παντοδυναμία και η ατρωτότητα οδηγούν τον έφηβο στην εμπλοκή σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές καθώς υποτιμά το κόστος και υπερεκτιμά το όφελος από αυτές–, και την αυτοεκτίμηση αφετέρου. Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, λοιπόν, στην παρούσα εργασία, θα συζητηθεί ως ένα λειτουργικό-ενδημικό χαρακτη-

3. Για μια ανασκόπηση των γνωστικών ψυχολογικών θεωριών σχετικά με τον εαυτό ως πηγή κινήτρου βλ. Κωσταρίδου-Ευκλείδη (1995). Στην παρούσα εργασία η προσέγγιση θεμάτων που άπτονται της εννοιολόγησης του εαυτού γίνεται στο πλαίσιο αναπτυξιακών ψυχολογικών θεωριών.

4. Ο εγωκεντρισμός στη θεωρία του Piaget περιγράφει μια διεργασία με διαφορετικές φάσεις που ανακεφαλαιώνεται στα διάφορα στάδια της ανάπτυξης. Το 1948 ο ίδιος ο Piaget (Piaget & Inhelder, 1948/1967), θεώρησε άστοχη την εμμονή του στον όρο αυτόν θέλοντας έτσι να δείξει αφενός ότι η έννοια του εγωκεντρισμού υπερεκτιμήθηκε από τον ίδιο, αφετέρου ότι η αμφισημία του όρου προκάλεσε πολλά ερμηνευτικά προβλήματα στην κατανόηση της γνωστικής ανάπτυξης του παιδιού και του εφήβου.

ριστικό κατά την εφηβεία και όχι ως αποκλίνουσα συμπεριφορά ή ένδειξη ψυχοπαθολογίας. Οι σχετικές μελέτες που συμπεριλαμβάνονται στην εργασία έχουν διεξαχθεί σε δυτικές κουλτούρες (δυτικο-ευρωπαϊκές χώρες και ΗΠΑ).

2. Η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία

Πολλοί θεωρητικοί έχουν συνδέσει τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά με τη φυσιολογική πορεία της ανάπτυξης και όχι με αποκλίνουσες συμπεριφορές (Arnett, 1992· Baumrind, 1987· Jessor & Jessor, 1977· Steinberg, 2004). Η φυσιολογική εφηβική ανάπτυξη περιλαμβάνει αυξημένη ανεξαρτησία, αυτονομία από την οικογένεια, μεγαλύτερη συναναστροφή με τους φίλους, σεξουαλική επίγνωση, διαμόρφωση ταυτότητας και συναισθηματική και γνωστική ωρίμανση. Στο πλαίσιο αυτό, οι ριψοκίνδυνες συμπεριφορές θεωρούνται συνήθως ως στοχοθετημένες συμπεριφορές και εξυπηρετούν διαφορετικές αναπτυξιακές λειτουργίες ανάλογα με το στάδιο της εφηβείας (Igra & Irwin, 1996).

Συχνά, η ανάληψη ρίσκου στην εφηβεία υποδηλώνει βιοψυχοκοινωνικό άγχος που γεννιέται μέσα από την εμπλοκή των εφήβων σε στρεσογόνες συνθήκες της σύγχρονης κοινωνίας (Hurrelmann, 1990). Κοινωνικοί παράγοντες, όπως η φτώχεια, τα βιώματα επικίνδυνων καταστάσεων και η κακομεταχείριση των παιδιών (π.χ. εμπειρίες βίας), η αποδιοργάνωση της κοινότητας και οι ανεπαρκείς ευκαιρίες για θετική ανάπτυξη, σε συνδυασμό με τη χαμηλή επιτήρηση από ενήλικες, μπορούν να οδηγήσουν τους νέους σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (Hawkins, Herrenkohl, Farrington, Brewer, Catalano, & Harachi, 2000). Επίσης, οι χαλαροί δεσμοί των εφήβων με τους συμβατικούς θεσμούς κοινωνικοποίησης (όπως είναι η οικογένεια) μπορεί να επιτρέψουν σε μια άμορφη εφηβική κουλτούρα να γίνει κυρίαρχη και να επηρεάσει σημαντικά τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης των εφήβων. Γι' αυτό είναι σημαντικό να κατανοηθούν οι παράγοντες που σχετίζονται με την εφηβική ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Jessor & Jessor, 1977· Jessor, Donovan, & Costa, 1991).

Η θεωρία προβληματικής συμπεριφοράς των

Jessor και Jessor (1977) βασίστηκε στο συλλογισμό ότι οι προβληματικές συμπεριφορές αποτελούν μέρος της ανάπτυξης και παίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία μετάβασης από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή. Οι έφηβοι εμπλέκονται σε προβληματικές συμπεριφορές σε τομείς που είναι απαγορευμένοι σε αυτούς, αλλά επιτρεπτοί στους ενήλικες, προκειμένου να εδραιώσουν ρόλους ενηλίκων. Σύμφωνα με την ψυχοκοινωνική προσέγγιση του Jessor (1992), συμπεριφορές, όπως το κάπνισμα, η χρήση αλκοόλ, η παράνομη χρήση ουσιών, η επικίνδυνη οδήγηση και η πρώιμη σεξουαλική δραστηριότητα, πρέπει να θεωρούνται μάλλον ως στοχοθετημένες παρά ως απερισκεπτες συμπεριφορές στην εφηβεία, καθώς είναι κεντρικής σημασίας για την αποδοχή και το σεβασμό των συνομηλίκων, την εδραίωση της αυτονομίας μέσα από τη διαδικασία αμφισβήτησης της γονικής εξουσίας, την απόρριψη των νορμών και των αξιών της συμβατικής εξουσίας, την αντιμετώπιση του άγχους, την πρόβλεψη της αποτυχίας, την επιβεβαίωση –στον εαυτό και στους άλλους– συγκεκριμένων χαρακτηριστικών της ταυτότητας ή την επιβεβαίωση της ωριμότητας (Jessor & Jessor, 1977· Jessor et al., 1991).

Η Baumrind (1987) υποστήριξε ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά είναι μέρος της φυσιολογικής ανάπτυξης κατά την εφηβεία, όμως θεωρεί πως πρέπει να τοποθετηθεί στο πλαίσιο της νεανικής κουλτούρας. Η ίδια διαχώρισε τις συμπεριφορές που έχουν προσαρμοστικό ρόλο από τις «παθογόνες». Οι παθογόνες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές οδηγούν στην αποξένωση, ενώ οι φυσιολογικές ριψοκίνδυνες συμπεριφορές είναι μέρος της διαδικασίας εξεταστικής και οδηγούν στη δέσμευση σε μια ταυτότητα. Πιο αναλυτικά, η υπέρβαση των ορίων και η ευχαρίστηση που ακολουθεί ενισχύουν την αυτοεκτίμηση των εφήβων, διευκολύνουν την αντιμετώπιση του άγχους και παρέχουν ενίσχυση στην ανάληψη πρωτοβουλιών.

Κατά τη βιοψυχοκοινωνική προσέγγιση των Irwin και Millstein (1992), οι ριψοκίνδυνες συμπεριφορές ενδέχεται να εκπληρώνουν την ανάγκη των εφήβων για αυτοδιαχείριση και οικειότητα. Ακόμη, καθώς οι έφηβοι ωριμάζουν βιολογικά και ψυχοκοινωνικά, έχουν την τάση να μειώνουν την

αξιολόγηση του κινδύνου που αφορά στη συμπεριφορά, λόγω της προηγούμενης θετικής εμπειρίας, των προηγμένων γνωστικών ικανοτήτων και της καλύτερης αντίληψης του κινδύνου. Η καλύτερη αντίληψη του κινδύνου, ωστόσο, δεν αποτρέπει πάντα τους εφήβους (συχνά ούτε και τους ενήλικες) από το να συμμετέχουν σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, καθώς τείνουν να υπερεκτιμούν τα οφέλη και να υποτιμούν το κόστος του ρίσκου (Igra & Irwin, 1996). Σε έρευνα των Irwin, Igra, Eyre και Millstein (1996) διαπιστώθηκε ότι είναι πιθανό η εμπλοκή σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά να σχετίζεται με την εμπλοκή και σε άλλες παρόμοιες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Αυτό, κατά την άποψη των ερευνητών, ίσως συμβαίνει επειδή η συμμετοχή των εφήβων σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά τούς ωθεί να υποτιμούν τους κινδύνους που συνδέονται με τη συγκεκριμένη συμπεριφορά, λαμβάνοντας κυρίως υπόψη τις βραχυπρόθεσμες και όχι τις μακροπρόθεσμες επιπτώσεις. Επίσης, προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η πίεση της ομάδας συνομηλίκων, των οποίων η γνώμη, σε αυτή την αναπτυξιακή περίοδο ασκεί μεγαλύτερη επιρροή από τη γνώμη των γονέων (Igra & Irwin, 1996).

Σύμφωνα με την αναπτυξιακή θεώρηση του Arnett (1992), η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά είναι ενδημική κατά την εφηβεία, σε σύγκριση με άλλες αναπτυξιακές περιόδους, σε κάθε πολιτισμό και σε κάθε εποχή, ενώ μειώνεται στη δεκαετία μεταξύ των 20 και των 30 ετών. Ο Arnett (1999), ανασκοπώντας ένα σημαντικό αριθμό ερευνών, συμπέρανε ότι οι δείκτες της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς κορυφώνονται προς τα τέλη της εφηβείας και στην αρχή της ενήλικης ζωής. Οι περισσότερες τάσεις χρήσης ουσιών κορυφώνονται γύρω στο 20ό έτος (Johnston, O'Malley, & Bachman, 1994), η χρήση αλκοόλ, μαριχουάνας και κοκαΐνης αυξάνεται στην αρχή και το μέσον της εφηβείας, ενώ μειώνεται σημαντικά μετά τη δεκαετία των 20 ετών (Gans, Blyth, Elster, & Gaveras, 1990), οι δείκτες αυτοκινητιστικών ατυχημάτων και θνησιμότητας είναι υψηλότεροι στο τέλος της εφηβείας και, τέλος, οι δείκτες των μεταδιδόμενων σεξουαλικών νοσημάτων αυξάνονται κατά την αναδυόμενη ενηλικίωση (Hatcher, Trussell, Stewart, & Stewart, 1994· Stein, Newcomb,

& Bentler, 1994). Σύμφωνα με τον Arnett (1992), υπάρχουν δύο παράγοντες ενίσχυσης της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς: η αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών (Zuckerman, 1979) και ο εγωκεντρισμός (Elkind, 1967· Piaget, 1967).

Σύμφωνα με τον Steinberg (2004) η αυξημένη τάση για ριψοκίνδυνες συμπεριφορές κατά την εφηβεία είναι πιθανό κανονιστική, βιολογικά υποκινούμενη και αναπόφευκτη, καθώς είναι παράγωγο της ανώριμης ακόμη ικανότητας για αυτοέλεγχο και όχι της λανθασμένης αντίληψης ή αξιολόγησης του κινδύνου. Η αναπτυξιακή νευροεπιστήμη δίνει έμφαση στην αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών κατά την εφηβεία και εξηγεί τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά μέσα από το χρονικό κενό (temporal gap) μεταξύ της ήβης και της αργής ωρίμανσης του συστήματος γνωστικού ελέγχου που ρυθμίζει τις ενορμήσεις (Steinberg, 2007).

Ο Epstein (1994) ανέπτυξε μια γνωστική-βιωματική θεωρία για τον εαυτό, προσπαθώντας να συνδυάσει το γνωστικό με το ψυχαναλυτικό ασυνείδητο, προκειμένου να γίνει κατανοητός ο τρόπος κινητοποίησης για δράση. Ο ερευνητής συμπέρανε ότι υπάρχει ένα διπλό σύστημα λήψης αποφάσεων: το σύστημα της λογικής και το σύστημα των συναισθημάτων. Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά σχετίζεται με τη συναισθηματική παρόρμηση για δράση. Συγκεκριμένα, το θετικό συναίσθημα για μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (π.χ., «μου αρέσει η ριψοκίνδυνη οδήγηση») εμφανίζει θετική συνάφεια με αυτή τη συμπεριφορά, αλλά μόνο στους άρρενες εφήβους (Rhodes & Pivik, 2011). Παρατηρείται, λοιπόν, μια αλληλεπίδραση μεταξύ ηλικίας και φύλου: η συναισθηματική παρόρμηση για δράση μπορεί να σχετίζεται με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά περισσότερο στην εφηβεία παρά στην ενήλικη ζωή και περισσότερο στα αγόρια παρά στα κορίτσια.

Ευρήματα για την αναπτυξιακή διάσταση της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς

Τα ευρήματα σχετικών ερευνών έχουν ενισχύσει την άποψη ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά συστατά ένα εφηβικό σύνδρομο, με την έννοια ότι οι

έφηβοι που εμπλέκονται σε έναν τύπο ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς τείνουν να εμπλέκονται και σε άλλους τύπους ανάλογης συμπεριφοράς (Benthin, Slovic, & Severson, 1993· Donovan, Jessor, & Costa, 1991· Osgood, Johnston, O'Malley, & Bachman, 1988). Ακόμη, ο βαθμός και η συχνότητα εμπλοκής σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές κατά την εφηβεία φαίνεται πως αποτελούν δείκτες πρόβλεψης για την εξέλιξη του ατόμου κατά τη νεανική ηλικία (Maggs, Frome, Eccles, & Barber, 1997).

Εκτός από την εγawkεντρική σκέψη (Alberts, Elkind, & Ginsberg, 2007· Arnett, 1990a, b· Greening, Stoppelbein, Chandler, & Elkin, 2005) και την αυτοεκτίμηση (Baumeister, Campbell, Krueger, & Vohs, 2003· Wild, Flisher, Bhan, & Lombard, 2004), έχουν προταθεί και άλλοι παράγοντες που σχετίζονται με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, όπως η αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών (Arnett, 1990a, b· Arnett, Offers, & Fine, 1997· Gullette & Lyons, 2006), η περιοριστική στάση των γονέων (Jessor & Jessor, 1977), η πίεση της ομάδας συνομηλίκων (Benthin, Slovic, & Severson, 1993· Gardner & Steinberg, 2005) κ.ά. Παρόλα αυτά, η αναπτυξιακή πορεία της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στο σύνολό της δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς. Σε πολλές έρευνες αναζητούνται αναπτυξιακά σχήματα σε μεμονωμένες ή συναφείς μεταξύ τους ριψοκίνδυνες συμπεριφορές.

Οι Maggs, Frome, Eccles και Barber (1997) διεξήγαγαν διαχρονική έρευνα, εξετάζοντας κατά πόσο η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (χρήση αλκοόλ, χρήση ουσιών και αντικοινωνική συμπεριφορά), κατά την τελική φάση της εφηβείας, προβλέπει το βαθμό προσαρμογής και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στην νεαρή ενήλικη ζωή. Το δείγμα αποτελούνταν από 694 μαθητές Γαε Λυκείου, οι οποίοι συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια αυτοαναφορών που εξετάζαν πέντε τομείς: (α) προσωπικούς παράγοντες, (β) κοινωνικούς παράγοντες, (γ) τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στους μαθητές Λυκείου, (δ) την προσαρμογή και (ε) τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά των νεαρών ενηλίκων. Τα ίδια εργαλεία μέτρησης συμπληρώθηκαν από τους συμμετέχοντες δύο χρόνια μετά. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η ψυχοκοινωνική προσαρμογή στην εφηβεία αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για την

προσαρμογή στην αρχή της ενήλικης ζωής. Τα άτομα που παρουσίαζαν αυξημένα επίπεδα ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς ως έφηβοι παρουσίαζαν χαμηλή προσαρμογή και αυξημένη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά ως νεαροί ενήλικες. Επίσης, η χρήση αλκοόλ στην εφηβεία αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για την εμπλοκή σε αρνητικές διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ η χρήση ουσιών και η αντικοινωνική συμπεριφορά προέβλεπαν λιγότερο θετικές σχέσεις με φίλους και ερωτικούς συντρόφους. Τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερες τάσεις ως προς τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά σε σύγκριση με τα κορίτσια.

Οι Byrnes, Miller και Schafer (1999) πραγματοποίησαν μετα-ανάλυση 150 ερευνών, από το 1967 έως το 1997, αναζητώντας διαφυλικές διαφορές στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Το συνολικό δείγμα ξεπερνούσε τους 100.000 συμμετέχοντες. Οι ερευνητές κατηγοριοποίησαν τις ηλικιακές ομάδες ως εξής: (α) κάτω των 9 ετών, (β) 10-13 ετών, (γ) 14-17 ετών, (δ) 18-21 ετών (φοιτητές), (ε) άνω των 22 ετών (ενήλικες-μη φοιτητές). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα αγόρια εκδηλώνουν περισσότερες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές σε σύγκριση με τα κορίτσια. Ακόμη, οι διαφορές φύλου ποίκιλλαν ανάλογα με την ηλικία και τη μορφή της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Για παράδειγμα, στα αγόρια η ριψοκίνδυνη οδήγηση αυξανόταν με την ηλικία, ενώ το κάπνισμα δεν φάνηκε να διαφοροποιείται ως προς το φύλο. Τα αγόρια, κατά τη μετάβασή τους από τη Μέση στην Ανώτερη Εκπαίδευση, παρουσίασαν έντονη αύξηση στη χρήση ουσιών και στο αλκοόλ, ενώ το κάπνισμα, κατά τα φοιτητικά χρόνια, ήταν αυξημένο στα κορίτσια παρά στα αγόρια. Τα κορίτσια φαίνεται πως είναι πιθανότερο να κάνουν χρήση ουσιών και αλκοόλ ή να εμπλακούν σε ριψοκίνδυνες σεξουαλικές συμπεριφορές κατά τα μετα-φοιτητικά τους χρόνια.

Οι Cauffman και Steinberg (2000) μελέτησαν τη σχέση μεταξύ ψυχοκοινωνικών παραγόντων (της υπευθυνότητας, της αντίληψης προοπτικής και της εγκράτειας) και της ριψοκίνδυνης λήψης αποφάσεων. Στην έρευνα συμμετείχαν 1.015 μαθητές Β΄ Γυμνασίου, Α΄ Λυκείου, Γ΄ Λυκείου και φοιτητές κάτω των 21 και άνω των 21 ετών. Ως ερ-

γαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες αυτοαναφοράς που εξέταζαν (α) την ψυχοκοινωνική ωριμότητα, (β) την αντίληψη των συνεπειών, (γ) τη λήψη αποφάσεων και (δ) την προσαρμογή. Δεν παρατηρήθηκαν ηλικιακές διαφορές στην ψυχοκοινωνική ωριμότητα και τη λήψη αποφάσεων ανάμεσα σε εφήβους και ενήλικες, όμως εντοπίστηκαν διαφορές στη σχέση ψυχοκοινωνικής ωριμότητας και ριψοκίνδυνης λήψης αποφάσεων. Η μεγαλύτερη διαφορά σημειώθηκε ανάμεσα στο 16ο και στο 19ο έτος. Οι φοιτητές κάτω των 21 ετών παρουσίαζαν παρόμοιες τιμές με αυτούς άνω των 21 ετών, εύρημα που ίσως υποδηλώνει ότι, από τη στιγμή που θα ολοκληρωθούν οι αναπτυξιακές αλλαγές, η ωριμότητα στις αξιολογικές κρίσεις σταθεροποιείται. Οι ερευνητές συμπέραναν ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά είναι παράγωγο της αλληλεπίδρασης γνωστικών και ψυχοκοινωνικών παραγόντων και ότι οι έφηβοι ρισκάρουν περισσότερο, όχι λόγω ελλειμμάτων στη γνωστική τους αντίληψη, αλλά λόγω ψυχοκοινωνικής ανωριμότητας.

Οι Gardner και Steinberg (2005) διεξήγαγαν μια πειραματική συγχρονική έρευνα σε δείγμα 306 ατόμων τριών ηλικιακών ομάδων (13-16 ετών, 18-22 ετών, και άνω των 24 ετών). Οι συμμετέχοντες αρχικά κλήθηκαν να συμπληρώσουν (α) ένα ερωτηματολόγιο που αξιολογούσε την αντίληψη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και (β) ένα ερωτηματολόγιο που αξιολογούσε την προτίμηση της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Στη συνέχεια, κλήθηκαν να παίξουν ένα βιντεοπαιχνίδι, το "Chicken" (Sheldrick, 2004) στο οποίο ο συμμετέχων έπρεπε να αποφασίσει να πατήσει ένα πλήκτρο στον υπολογιστή, που θα επέτρεπε σε ένα αυτοκίνητο να περάσει μια διασταύρωση με πορτοκαλί φανάρι. Στην πειραματική ομάδα τα άτομα αποφάσιζαν και δρούσαν παρουσία άλλων συνομηλίκων, ενώ στην ομάδα ελέγχου τα άτομα αποφάσιζαν και δρούσαν μόνο τους. Τα ευρήματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες πήραν το ρίσκο περισσότερο όταν δρούσαν σε ομάδα συνομηλίκων, παρά όταν δρούσαν χωρίς την παρουσία συνομηλίκων και ότι οι συνομηλίκτοι ασκούσαν μεγαλύτερη επίδραση στην εφηβεία και στη νεανική ηλικία παρά στους ενήλικες. Οι ερευνητές ερμήνευσαν το εύρημα αυτό ως αποτέλεσμα της ελλιπούς ακόμη ανάπτυξης

των ψυχοκοινωνικών ικανοτήτων που θα επιτρέψουν στον έφηβο να αντισταθεί στην πίεση των συνομηλίκων. Επίσης, από την ίδια έρευνα φάνηκε ότι, όσο αυξάνεται η ηλικία, τόσο τα άτομα λαμβάνουν υπόψη τους περισσότερο το κόστος παρά το όφελος που προκύπτει από τη ανάληψη ρίσκου. Τέλος, όσον αφορά στις διαφυλικές διαφορές, παρατηρήθηκε ότι τα νεαρά αγόρια ήταν πιο πιθανό, σε σύγκριση με τα νεαρά κορίτσια, να υπολογίσουν περισσότερο τα οφέλη, παρά τις βλάβες μιας ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και ήταν περισσότερο επιρρεπή στις ομάδες συνομηλίκων (βλ. επίσης Brown, Clasen, & Eicher, 1986· Parsons, Halkitis, Bimbi, & Borkowski, 2000).

Τέλος, οι Johnston, O'Malley, Bachman και Schulenberg (2008) διεξήγαγαν διαχρονική έρευνα από το 1975 έως το 2007, κατά την οποία κάθε χρόνο μελετούσαν ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα μαθητών Γ' Λυκείου. Από το 1991 και μετά συμπεριέλαβαν δείγμα μαθητών Β' Γυμνασίου και Α' Λυκείου. Το 2007 διεξήγαγαν την 33η έρευνα σε μαθητές Β' Γυμνασίου, Α' Λυκείου και Γ' Λυκείου, σε συνολικό δείγμα περίπου 50.000 ατόμων. Ως εργαλείο μέτρησης χρησιμοποιήθηκε ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο που αφορούσε στη χρήση ναρκωτικών, το κάπνισμα, τη χρήση αλκοόλ, την αντίληψη του κινδύνου, την εύκολη πρόσβαση σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές και την αποδοκίμασία των ριψοκίνδυνων συμπεριφορών. Η τελευταία έρευνα, το 2007, έδειξε ότι η χρήση ουσιών, το κάπνισμα και η χρήση αλκοόλ κορυφώνονται στην Γ' Λυκείου. Το εύρημα αυτό δεν είναι σταθερό σε βάθος χρόνου, καθώς οι ερευνητές αναφέρουν ότι η κορύφωση των φαινομένων μεταβαλλόταν ανά χρονικές περιόδους. Παρόλα αυτά, ενώ διαφαίνεται μείωση στη χρήση ουσιών και στο κάπνισμα όσο αυξάνεται η ηλικία, δεν παρατηρείται ανάλογη μείωση και στη χρήση αλκοόλ.

Συνοψίζοντας, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά μπορεί να θεωρηθεί ως αναπτυξιακό φαινόμενο, καθώς διαφαίνεται η τάση να παρουσιάζεται αύξηση της συχνότητας του φαινομένου κυρίως από το μέσον της εφηβείας έως την αρχή της ενηλικίωσης (Arnett, 2000). Παρόλα αυτά, το παραπάνω αναπτυξιακό σχήμα φαίνεται να ισχύει σε μερικές μόνο από τις ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Για πα-

ράδειγμα, το κάπνισμα και η χρήση αλκοόλ και ουσιών φαίνεται πως επικρατούν κατά την εφηβεία (Johnston et al., 1994· Johnston et al., 2008), ενώ άλλες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, όπως η μετάδοση σεξουαλικών νοσημάτων, επικρατούν στην αναδυόμενη ενηλικίωση (Arnett, 1999). Όσον αφορά στις διαφυλικές διαφορές, όπου αυτές διαπιστώθηκαν, τα αγόρια έχουν περισσότερες πιθανότητες να εμπλακούν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, σε σύγκριση με τα κορίτσια (Gardner & Steinberg, 2005· Maggs et al., 1997· Parsons et al., 2000).

3. Εγωκεντρισμός και ανάπτυξη του εαυτού στην εφηβεία

Η γνωστική ανάπτυξη στην εφηβεία χαρακτηρίζεται από την ανάδυση της *τυπικής σκέψης*. Σύμφωνα με τον Piaget (1967), το στάδιο της τυπικής σκέψης αρχίζει περίπου στο 12ο-13ο έτος και σταθεροποιείται γύρω στο 15ο-16ο έτος. Ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των τυπικών λειτουργιών είναι ότι υπάρχει μια νέα σύλληψη του πραγματικού έναντι του ιδανικού. Οι έφηβοι είναι ικανοί να φαντάζονται έναν ιδανικό κόσμο, έναν κόσμο απαλλαγμένο από τα πολλαπλά δεινά που πλήττουν το παρόν. «Η εφηβική επικέντρωση στον εαυτό εκδηλώνεται ως μια πίστη στην παντοδυναμία του στοχασμού, σα να υποβαλλόταν ο κόσμος σε ιδεαλιστικά σχήματα παρά στα συ-

στήματα της πραγματικότητας (...) ο εαυτός είναι αρκετά ισχυρός να αναδημιουργήσει τον κόσμο και αρκετά μεγάλος για να τον ενσωματώσει» (Piaget, 1967, σ. 64).

Στο πλαίσιο της θεωρίας του Piaget, ο *εφηβικός εγωκεντρισμός*⁵ εκδηλώνεται σε συγκεκριμένα πλαίσια: όταν ο έφηβος αντιμετωπίζει νέες υπαρκτές καταστάσεις ή νέες κουλτούρες και όταν συμμετέχει σε διαπολιτισμική επικοινωνία. Γίνεται φανερό από τα παραπάνω ότι, στη θεωρία του Piaget, τα γνωστικά σχήματα δεν μεταφέρονται απλώς από το ένα αναπτυξιακό στάδιο στο άλλο, αλλά ανακατασκευάζονται, προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις μιας νέας αναπτυξιακής λειτουργίας (Kesselring & Müller, 2011). Κατά τον Piaget (1967), η ανάπτυξη προχωρά ως μια διαδοχική κατάσταση ισορροπίας και έλλειψης ισορροπίας ανάμεσα στην αφομοίωση, δηλαδή την ενσωμάτωση καινούριων εμπειριών σε ήδη υπάρχοντα σχήματα ή δομές, και στη συμμόρφωση ή προσαρμοστικότητα, δηλαδή την τροποποίηση ήδη υπάρχοντων σχημάτων για την ικανοποίηση μιας νέας πραγματικότητας. Οι διαδοχικές αυτές φάσεις υποδεικνύουν ότι η ανάπτυξη προχωρά από την *επικέντρωση* προς την *αποκέντρωση*⁶. Όταν η τυπική σκέψη αρχίσει να εδραιώνεται, ο έφηβος απελευθερώνεται από τον εγωκεντρισμό στην υπόθεση ή στα γεγονότα, αλλά εμπλέκεται σε έναν αφελή ιδεαλισμό και μια μη ρεαλιστική παντοδυναμία, συμπεριλαμβανομένης της αίσθησης της παντοδυναμίας της σκέψης, κυρίως

5. Η πρώτη φάση της εγωκεντρικής σκέψης συναντάται στα βρέφη και στα νήπια και η δεύτερη συναντάται στην ηλικία των 7-8 ετών. Στην πρώτη φάση, σύμφωνα με τον Piaget, ο εγωκεντρισμός εκδηλώνεται μέσα από την αδυναμία του βρέφους να έχει συνειδητή αντίληψη για τον Εαυτό ως διακριτό από τον Άλλον, την τάση του νηπίου να αποδίδει ανθρώπινες ιδιότητες στα πράγματα και τη δυσκολία του νου να κατανοήσει την οπτική του άλλου. Στη δεύτερη φάση, εκδηλώνεται κυρίως μέσα από την αποτυχία του νου να διακρίνει ξεκάθαρα την υποκειμενική από την αντικειμενική εμπειρία. Οι Inhelder και Piaget (1958) αναγνωρίζουν και μια τρίτη φάση εγωκεντρικής σκέψης κατά την περίοδο της εφηβείας.

6. Η κριτική στη θεωρία του Piaget για την εγωκεντρική σκέψη αναδύεται μέσα από διαφορετικά ευρήματα από το χώρο της αναπτυξιακής ψυχολογίας, όπως τα εξής: (α) τα παιδιά εκδηλώνουν σε πολύ νεαρή ηλικία την ικανότητα ανάληψης διαφορετικής οπτικής (Flavell, 1992), (β) το βρέφος δεν είναι α-κοινωνικό, ούτε ενέχεται σε μια συμβιωτική σχέση με τον άλλο (π.χ., Meltzoff, 2007) και (γ) ο εγωκεντρικός λόγος σηματοδοτεί τη μετάβαση σε έναν εσωτερικό λόγο (Vygotzky 1934/1986). Παρόλα αυτά, στη θεωρία του Piaget, ιδιαίτερα στα κείμενά του κατά τη δεκαετία του 1960, ο εγωκεντρισμός είναι ένα φαινόμενο που επανέρχεται σε διαφορετικά αναπτυξιακά στάδια και δεν ταυτίζεται με την έννοια του α-δυσαισθησίας.

λόγω γνωστικής ανωριμότητας. Ενδεικτικά, οι Inhelder και Piaget (1958, σσ. 346-347) υποστήριξαν ότι «ο έφηβος περνά μια φάση κατά την οποία αποδίδει απεριόριστες δυνάμεις στις σκέψεις του, στο βαθμό που ονειρεύεται ένα ένδοξο μέλλον ή ότι θα μεταμορφώσει τον κόσμο μέσω Ιδεών, ακόμα κι αν αυτές δεν επιβεβαιώνονται με βάση την εμπειρία».

Η θεωρία του Piaget ενέπνευσε τον μαθητή του David Elkind να επεκτείνει το οντογενετικό πλαίσιο που είχε ορίσει ο Piaget για τον εγωκεντρισμό. Ο Elkind (1967) περιέγραψε τον εγωκεντρισμό που αφορά στις τυπικές λειτουργίες ως αποτυχία διαφοροποίησης ανάμεσα στις διαδικασίες και στα παράγωγα της σκέψης των άλλων και στις διαδικασίες και στα παράγωγα της σκέψης του εαυτού. Ως παράγωγα αυτής της αποτυχίας διαφοροποίησης των ανησυχιών του εαυτού από εκείνες των άλλων, προτάθηκαν δύο κατασκευές, το φανταστικό ακροατήριο και ο προσωπικός μύθος. Το φανταστικό ακροατήριο ανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι βρίσκεται στο επίκεντρο της προσοχής των άλλων και συνεχώς αξιολογείται θετικά ή αρνητικά, ενώ ο προσωπικός μύθος ανακλά την αίσθηση του εφήβου ότι είναι άτρωτος, μοναδικός και παντοδύναμος («ό,τι κι αν συμβεί, εγώ θα τα καταφέρω»). Τόσο ο ιδεασμός του προσωπικού μύθου, όσο και το φανταστικό ακροατήριο, θεωρείται ότι επιδρούν σημαντικά στην διατήρηση ή μη της αυτοεκτίμησης του εφήβου και επηρεάζουν την συμπεριφορά του.

Αργότερα, ο Elkind (1985) υποστήριξε ότι η τάση αυτή του εφήβου είναι στην ουσία ένας μηχανισμός άμυνας του Εγώ, η άρνηση (όπως είναι αντίστοιχα η προβολή για το φανταστικό ακροατήριο): ο έφηβος αρνείται να δεχτεί, πως ό,τι ισχύει για τον ίδιο ισχύει και για τους άλλους. Η υποχώρηση του προσωπικού μύθου αρχίζει με τη σταδιακή εδραίωση της οικειότητας, όπως αυτή περιγράφεται στα ψυχοκοινωνικά στάδια του Erikson (1959), όταν δηλαδή ο έφηβος ανακαλύπτει ότι και οι άλλοι έχουν παρόμοια συναισθήματα με αυτόν.

Ο Lapsley (2003) αναθεώρησε την άποψη του Elkind (1967, 1985) για τον προσωπικό μύθο, προτείνοντας ότι η ατρωτότητα και η παντοδυναμία λειτουργούν ως μηχανισμοί προσαρμογής και δεν

είναι χαρακτηριστικά μόνο των εφήβων, αλλά διατηρούνται και στην αρχή της ενήλικης ζωής. Η νέα θεωρία ονομάστηκε «Νέα Ματιά» (New Look) και δέχτηκε επιρροές αφενός από το ψυχοδυναμικό υπόβαθρο της θεωρίας του Blos (1962) για τη δεύτερη διαδικασία αποχωρισμού-εξατομίκευσης (second separation-individuation process) και αφετέρου από το κοινωνικο-γνωστικό υπόβαθρο της θεωρίας των επιπέδων ανάληψης προοπτικής και διαπροσωπικής κατανόησης του Selman (1980).

Κατά τον Blos (1962), το εφηβικό Εγώ εξελίσσεται ακανόνιστα, μέσα από εναλλασσόμενους μηχανισμούς άμυνας του Εγώ, με σκοπό να διατηρηθεί η αυτοεκτίμηση. Στην παιδική ηλικία, οι γονείς είναι παντοδύναμοι στα μάτια του παιδιού, υπερεκτιμημένοι και αποτελούν το αντικείμενο αγάπης του παιδιού. Κατά την πρώτη φάση της εφηβείας, αυτή η ναρκισσιστική επένδυση διαταράσσεται. Καθώς ο έφηβος αρχίζει να αυτονομείται, συντελείται μείωση της ναρκισσιστικής ικανοποίησης που πήγαζε από τη γονική αγάπη και τα ναρκισσιστικά συναισθήματα προς τους γονείς σταδιακά αποσύρονται. Προκειμένου να αντισταθμιστεί η απώλεια της ναρκισσιστικής ικανοποίησης και να ενισχυθεί η αυτοεκτίμηση που στηριζόταν στη θετική στάση των γονέων, ο ναρκισσισμός πρέπει να επενδυθεί σε νέα άτομα ή ομάδες, διαφορετικά εγκλωβίζεται στον ίδιο τον εαυτό (Blos, 1962). Προς το τέλος της εφηβείας, η ενότητα του Εγώ αποκαθίσταται, η διατήρηση της ναρκισσιστικής ισορροπίας εσωτερικεύεται και οι έφηβοι γίνονται, πλέον λιγότερο ευάλωτοι σε παλινδρομήσεις, ενώ αποκτούν την ικανότητα για στοχοθετημένη δράση, κοινωνική ένταξη, προβλεπτικότητα, συναισθηματική σταθερότητα και αυτοεκτίμηση (Blos, 1962, 1968· Palombo, Bendisen, & Kohn, 2009).

Οι Lapsley και Murphy (1985) υποστήριξαν ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός εμφανίζεται κατά την είσοδο του εφήβου στο επίπεδο 3 της ακολουθίας ανάληψης προοπτικής του Selman (1980) –το οποίο συμπίπτει με την έναρξη της εφηβείας–, καθώς ο έφηβος κατακτά νέες κοινωνικο-γνωστικές δυνατότητες. Σε αυτό το επίπεδο, ο νεαρός έφηβος μπορεί να έχει ταυτόχρονη επίγνωση της υποκειμενικότητας μέσα από δύο οπτικές: αντιλαμβανό-

νεται τον εαυτό του και ως υποκείμενο που δρα και ως αντικείμενο. Το Εγώ του εφήβου αρχίζει να παίζει ενεργό ρυθμιστικό ρόλο ανάμεσα στα εσωτερικά συναισθήματα και τις εξωτερικές πράξεις. Επιπλέον, ο έφηβος αποκτά αυτεπίγνωση και στοχάζεται πάνω στις αυτοπαρατηρήσεις του. Αυτή η νέα μεταγνωστική δεξιότητα σχετίζεται με την αυξημένη αυτοσυνειδησία και αίσθηση αυτοδιαχείρισης που εμφανίζεται κατά την εφηβεία.

Όταν ο έφηβος φθάσει στην κοινωνικο-γνωστική κατανόηση του εαυτού που του προσφέρει το επίπεδο 3 ανάληψης προοπτικής, αρχίζει και η διαδικασία της εξατομίκευσης (Lapsley & Murphy, 1985). Ως αναπτυξιακοί στόχοι κατά την εφηβεία θεωρούνται η απο-εξιδανίκευση των γονέων, το πένθος για την απώλεια του αντικειμένου και ο επαναπροσδιορισμός του Εγώ και των ορίων του. Στην προσπάθειά του να διατηρήσει τη συνοχή, την ακεραιότητα και τα όρια του εαυτού του, ο έφηβος αναπτύσσει τις αισθήσεις της προσωπικής μοναδικότητας, της παντοδυναμίας και της αρωτότητας (Blos, 1962). Αυτή η θέση του Blos είναι ταυτόσημη με αυτό που αποκαλεί ο Elkind (1967) προσωπικό μύθο. Στην παλίνδρομη κίνηση μεταξύ αποχωρισμού και εξατομίκευσης, η ανησυχία για τις σχέσεις και τη συνεκτικότητά τους και το άγχος της πιθανής απώλειάς τους (άγχος αποχωρισμού) συνδέονται με το φανταστικό ακροατήριο (έμφαση στις σχέσεις με τα αντικείμενα), ενώ η εξατομίκευση καθρεφτίζεται στον προσωπικό μύθο (Lapsley, 1990).

Οι Martin και Sokol (2011), επεκτείνοντας τη θεωρία του Mead (1934) για τον κοινωνικό εαυτό (δηλαδή ότι η έννοια του νου, του Εαυτού και η ψυχική ζωή αναδύονται, κατά τη διάρκεια της οντογένεσης, μέσα από τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις), προτείνουν ότι, αντί να προσεγγίζουμε την εφηβική σκέψη μέσα από την παλίνδρομη κίνηση μεταξύ εστίασης και απεστίασης του εαυτού (που είχε προταθεί από τους Piaget και Elkind), θα μπορούσαμε να μελετήσουμε το φανταστικό ακροατήριο και τον προσωπικό μύθο μέσα από την παλίνδρομη κίνηση «αποστασιοποίησης - συντονισμένης εμπλοκής». Συγκεκριμένα, οι ερευνητές αυτοί υποστηρίζουν ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός πρέπει να μελετηθεί ως λειτουργική

ανταπόκριση σε σύνθετα έργα συντονισμού ατομικής και κοινωνικής προοπτικής, κατά τη διεργασία αναζήτησης της ταυτότητας. Η αυξημένη δραστηριότητα στον κόσμο των ενηλίκων οδηγεί τους εφήβους να ξεπεράσουν τον εγωκεντρισμό τους μέσα από κοινωνιοκεντρικές αντισταθμίσεις.

4. Ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και προσωπικός μύθος

Στη διεθνή βιβλιογραφία, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά προσεγγίζεται ως μια μαθημένη συμπεριφορά, ως ένα προσωπικό χαρακτηριστικό ή, όπως συζητήθηκε παραπάνω, ως ένα αναπτυξιακό φαινόμενο. Μία από τις αναπτυξιακές διαστάσεις της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σχετίζεται με τη γνωστική ανωριμότητα του εφήβου, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Δηλαδή, ο έφηβος δεν είναι ικανός να αξιολογήσει επαρκώς τους κινδύνους, τις επιπτώσεις και τα οφέλη κατά την εμπλοκή του σε μια ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Alberts et al., 2007). Με τον ίδιο τρόπο που οι έφηβοι μπορούν να φανταστούν έναν δίκαιο και ικανοποιημένο κόσμο, μπορούν να φανταστούν την πορεία της ζωής τους ως ομαλή και αδιάκοπη, απρόσβλητη από καταστροφές. Ο προσωπικός μύθος είναι ακριβώς η ψευδαίσθηση του εφήβου ότι απαλλάσσεται από τις καταστρεπτικές συνέπειες που πηγάζουν μερικές φορές από την απερίσκεπτη συμπεριφορά του ίδιου ή των άλλων (Arnett, 1992· Elkind, 1967, 1985).

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας, ο οποίος αφορά στη γνωστική ωρίμανση κατά την εφηβεία και σχετίζεται με την ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, είναι η ικανότητα του εφήβου για συλλογισμό πιθανοτήτων. Σε αντίθεση με τους παραγωγικούς προσδιορισμούς, για τους οποίους μια ορισμένη απάντηση είναι εφικτή, οι εκβάσεις των γεγονότων που περιλαμβάνουν την πιθανότητα είναι, από την ίδια τη φύση τους, αβέβαιες (Piaget & Inhelder, 1975). Οι αντιλήψεις των εφήβων για τις πιθανές εκβάσεις των γεγονότων διαστρέφονται από την επιθυμία για αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών και από τον προσωπικό μύθο, που τους πείθει ότι οι άλλοι μπορεί να κινδυνεύουν, αλλά όχι

οι ίδιοι. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι διαστρεβλώνουν τον αντιληπτό κίνδυνο μιας δεδομένης συμπεριφοράς υπέρ τους: ένα σύνολο πιθανοτήτων ισχύει για τους άλλους, ενώ ένα μοναδικό σύνολο ισχύει για τους ίδιους. Έτσι, για παράδειγμα, σύμφωνα με τον Arnett (1992), στην αξιολόγηση των κινδύνων που ενέχει η οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ, ένας έφηβος μπορεί να εκτιμήσει την πιθανότητα να λάβει κανείς κλήση ή να πάθει ατύχημα ως σχετικά υψηλή για τους άλλους, αλλά ως σχετικά χαμηλή ή ανύπαρκτη για τον εαυτό του. Παρομοίως, ο Elkind (1967, σ. 1032) έχει υποστηρίξει ότι «πολλές νεαρές έφηβες μένουν έγκυες επειδή τουλάχιστον εν μέρει ο προσωπικός τους μύθος τις πείθει ότι η εγκυμοσύνη δεν θα συμβεί στις ίδιες, αλλά σε άλλες».

Ευρήματα για τη σχέση ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και προσωπικού μύθου

Σε αρκετές έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι οι έφηβοι νιώθουν περισσότερο άτρωτοι απέναντι στον κίνδυνο συγκριτικά με τους ενήλικες (Arnett, 1991), ενώ σε άλλες έρευνες διαφαίνεται ότι υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις μεροληπτικής αισιοδοξίας και στους ενήλικες. Αυτό υποδηλώνει ότι η άτρωτοτητα δεν αποτελεί αποκλειστικά εφηβικό φαινόμενο (Boyer, 2006· Cohn, Macfarlane, Yanez, & Imai, 1995· Weinstein, 1980).

Ο Arnett (1991), βασισμένος στην υπόθεση ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά κυριαρχεί στις ηλικίες από το 13ο έως το 22ο έτος, αναζήτησε τη συχνότητα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και τη σχέση της με τον εγωκεντρισμό σε ενήλικες. Σε ένα συνολικό δείγμα 115 φοιτητών ηλικίας 23-27 ετών, χορηγήθηκε μια κλίμακα για την αξιολόγηση της αναζήτησης αισθησιακών εμπειριών και ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο για τη μελέτη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Οι νέοι ενήλικες ανέφεραν πολύ συχνά ότι εμπλέκονταν στην οδήγηση με υψηλή ταχύτητα, στην οδήγηση μετά τη χρήση αλκοόλ και στη σεξουαλική επαφή χωρίς προφυλάξεις. Ο ερευνητής υποστήριξε ότι η αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών και ο εγωκεντρισμός προωθούν τέτοιου είδους ριψοκίνδυνες συμπεριφορές τόσο στην εφηβεία όσο και στην αρχή της

ενήλικης ζωής. Επίσης, δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές φύλου, εύρημα που ίσως υποδεικνύει ότι οι διαφορές αυτές μειώνονται μετά το 20ό έτος.

Οι Greene, Kromar, Walters, Rubin, Hale και Hale (2000) αναζήτησαν τη σχέση μεταξύ ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και προσωπικού μύθου σε δείγμα 724 εφήβων και νεαρών ενηλίκων (ηλικίας 11-18 ετών και 18-25 ετών, αντίστοιχα). Χορηγήθηκαν μια κλίμακα μέτρησης του προσωπικού μύθου και μια αυτοσχέδια κλίμακα για τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά που αξιολογούσε το κάπνισμα, τη ριψοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, τη χρήση ουσιών, τη ριψοκίνδυνη οδήγηση, την παραβατικότητα, την κατανάλωση αλκοόλ και την οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υψηλά επίπεδα ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σχετίζονται με υψηλά επίπεδα άτρωτοτητας. Δεν βρέθηκαν ηλικιακές διαφορές, όμως παρατηρήθηκε πως οι άνδρες σημείωσαν υψηλότερες τιμές στον προσωπικό μύθο και στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, σε σύγκριση με τις γυναίκες.

Οι Millstein και Halpern-Felsher (2002) χορήγησαν ένα ερωτηματολόγιο αξιολόγησης του κινδύνου σε δείγμα 577 ατόμων (433 εφήβων ηλικίας 10,7, 12,7, και 14,7 ετών κατά μέσο όρο και 144 ενηλίκων ηλικίας 25,5 ετών κατά μέσο όρο). Στην έρευνα αυτή διαπιστώθηκαν ηλικιακές διαφορές ως προς την αντίληψη του κινδύνου. Οι νεαροί ενήλικες αξιολόγησαν την πιθανότητα αρνητικών επιπτώσεων ως χαμηλότερη σε σύγκριση με τους εφήβους και σημείωσαν υψηλότερες τιμές στη διάσταση της άτρωτοτητας. Επίσης, οι έφηβοι μεγαλύτερης ηλικίας αξιολόγησαν την πιθανότητα αρνητικών επιπτώσεων ως χαμηλότερη σε σύγκριση με τους νεότερους εφήβους.

Οι Johnson, McCaul και Klein (2002) μελέτησαν 74 μαθητές Λυκείου (16-18 ετών) και 149 φοιτητές (18-22 ετών). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν δύο ερωτηματολόγια που αφορούσαν στην εμπλοκή σε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και στην αντίληψη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Τόσο οι έφηβοι όσο και οι ενήλικες εμπλέκονταν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, αν και αντιλαμβάνονταν τουλάχιστον κάποιες όψεις του κινδύνου. Παρόμοια ευρήματα αναφέρουν και οι

Beyth-Marom, Austin, Fischhoff, Palmgren, & Jacobs-Quadrel, 1993· Cohn et al., 1995· Gerrard, Gibbons, Benthin, & Hessling, 1996· Millstein & Halpern-Felsher, 2002. Με βάση τα παραπάνω, η άποψη του Elkind (1967) ότι οι έφηβοι διαθέτουν μειωμένη ικανότητα για αντίληψη του κινδύνου δεν επιβεβαιώνεται.

Οι Greening et. al (2005) διεξήγαγαν μια διαχρονική μελέτη για τη συμβολή του εγωκεντρισμού στην αντίληψη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Στην έρευνα συμμετείχαν 1.315 έφηβοι ηλικίας 9 έως 17 ετών. Χορηγήθηκε μια κλίμακα εφηβικού εγωκεντρισμού και μια κλίμακα για την αξιολόγηση του αντιλαμβανόμενου κινδύνου, ενώ αξιολογήθηκε και η μη ρεαλιστική αισιοδοξία (Weinstein, 1984). Οι ίδιες μετρήσεις επαναλήφθηκαν ένα χρόνο αργότερα. Στην έρευνα αυτή δεν παρατηρήθηκαν ενδείξεις ότι ο εφηβικός εγωκεντρισμός –ιδιαίτερα η ατρωτότητα– προκαλεί μεροληπτικές τάσεις στην αντίληψη του κινδύνου. Επιπλέον, ο αυξημένος εγωκεντρισμός δεν αποτελούσε δείκτη πρόβλεψης για τυχόν αλλαγές στην αντίληψη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, ούτε παρατηρήθηκαν ηλικιακές και διαφυλικές διαφορές στην αντίληψη του κινδύνου.

Οι Aalsma, Lapsley και Flannery (2006) εξέτασαν τη σχέση του προσωπικού μύθου με διάφορες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (όπως το βανδαλισμό, την κλοπή, την οδήγηση με υψηλή ταχύτητα, τη χρήση ουσιών και αλκοόλ και το κάπνισμα), καθώς και τη σχέση του προσωπικού μύθου με τα επίπεδα ψυχικής υγείας. Στην έρευνα αυτή έλαβαν μέρος 561 μαθητές Στ' Δημοτικού, Β' Γυμνασίου, Α' Λυκείου και Γ' Λυκείου. Αξιολογήθηκαν ο προσωπικός μύθος, η ναρκισσιστική προσωπικότητα, η κατάθλιψη των παιδιών, η αυτοαντίληψη των παιδιών και η αυτοεικόνα των εφήβων. Τα αποτελέσματα έδειξαν, μεταξύ άλλων, ότι η ατρωτότητα παρουσίασε σημαντική αύξηση ανάμεσα στην αρχή και το μέσον της εφηβείας και αποδείχθηκε σημαντικός δείκτης πρόβλεψης πολλών ριψοκίνδυ-

νων συμπεριφορών, συμπεριλαμβανομένων του καπνίσματος και της χρήσης αλκοόλ. Ακόμη, τα αγόρια παρουσιάζονταν ως περισσότερο άτρωτα και παντοδύναμα και επιδίονταν σε περισσότερες ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, ενώ τα κορίτσια παρουσίασαν υψηλότερα ποσοστά στα καταθλιπτικά συμπτώματα και στη διάσταση της προσωπικής μοναδικότητας (που είναι η τρίτη διάσταση του προσωπικού μύθου). Οι ερευνητές υποστήριξαν ότι οι διαφυλικές διαφορές οφείλονται στην τάση των αγοριών να χρησιμοποιούν στρατηγικές εξωτερίκευσης για την αντιμετώπιση καταστάσεων, σε αντίθεση με τα κορίτσια, που προτιμούν στρατηγικές εσωτερίκευσης.

Οι Alberts et al. (2007) διερεύνησαν τη σχέση προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς κατά την πρώτη φάση της εφηβείας. Σε 119 μαθητές Γυμνασίου χορηγήθηκαν κλίμακες για τον προσωπικό μύθο και για τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι, αναφορικά με τον προσωπικό μύθο, τα αγόρια παρουσίαζαν υψηλότερες τιμές στη διάσταση της ατρωτότητας και ότι ο προσωπικός μύθος σχετίζεται θετικά με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά.

Οι Lapsley και Hill (2009) αναζήτησαν τη σχέση της υποκειμενικής ατρωτότητας και της μεροληπτικής αισιοδοξίας με την αξιολόγηση του κινδύνου και την προσαρμογή σε νεαρούς ενήλικες. Στην έρευνα συμμετείχαν 350 φοιτητές (18-25 ετών με μέσο όρο ηλικίας = 20,17 έτη). Ως εργαλεία μέτρησης χρησιμοποιήθηκαν κλίμακες για την ατρωτότητα των εφήβων, την αξιολόγηση του κινδύνου υπό συνθήκες μέτρησης της μεροληπτικής αισιοδοξίαςτην παραβατικότητα ως δείκτη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και την προσαρμογή των φοιτητών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ατρωτότητα απέναντι στον κίνδυνο και η ψυχική ατρωτότητα⁷ συσχετίστηκαν πιο ισχυρά με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά από ό,τι η μεροληπτική αισιοδοξία. Επίσης, η ατρωτότητα συσχετίστηκε θετικά με τη χρήση ουσιών. Η ψυχική ατρωτότητα,

7. Σύμφωνα με τον Lapsley (2003) το άτρωτο δεν είναι μια μονοδιάστατη κατασκευή, αλλά έχει δύο όψεις: την αίσθηση του άτρωτου απέναντι στο κίνδυνο, που αφορά στην ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, και το ψυχολογικό άτρωτο, που προστατεύει από εσωτερικευμένα και σχεσιακά προβλήματα αυτοεκτίμησης.

παρότι προέβλεπε τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, συσχετίστηκε με προσαρμοστικούς παράγοντες. Αυτά τα ευρήματα είναι σε συμφωνία με τα ευρήματα των Aalsma et al. (2006). Παρομοίως, οι ερευνητές αναφέρουν πως οι Lapsley, Aalsma και Halpern-Felsher (2005) βρήκαν ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της ατρωτότητας απέναντι στον κίνδυνο και της χρήσης μαριχουάνας, καπνού και αλκοόλ σε νεαρούς εφήβους.

Τέλος, οι Ravert, Schwartz, Zamboanga, Kim, Weisskirch και Bersamin (2009) μελέτησαν την πιθανή σχέση μεταξύ ατρωτότητας και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε ένα δείγμα 1.690 νεαρών φοιτητών (ηλικίας 18-25 ετών με μέσο όρο ηλικίας 19,8 έτη). Σε αντίθεση με τους Greening et al. (2005), παρατήρησαν ότι η αίσθηση της ατρωτότητας απέναντι στον κίνδυνο λειτουργεί ως παράγοντας πρόβλεψης της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς των νεαρών ενηλίκων. Όμως, η πρόβλεψη είναι ισχυρή μόνο για τις ριψοκίνδυνες συμπεριφορές που είναι λιγότερο συνηθισμένες στις ομάδες συνομηλίκων, όπως τη χρήση σκληρών ναρκωτικών, το περιστασιακό σεξ και την οδήγηση υπό την επήρεια αλκοόλ.

Στην Ελλάδα,, η Γαλανάκη (2001) εξέτασε τη σχέση προσωπικού μύθου με τη συχνότητα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και την αντίληψη του κινδύνου. Το συνολικό δείγμα αποτελούνταν από 297 εφήβους 11-18 ετών (με μέσο όρο ηλικίας 15,2 έτη), στους οποίους χορηγήθηκε κλίμακα για τη μέτρηση του προσωπικού μύθου, του φανταστικού ακροατηρίου, της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και της αντίληψης κινδύνου. Διαπιστώθηκε ότι οι εφηβοί που βιώνουν πιο έντονα τον προσωπικό μύθο έχουν εμπλακεί σε περισσότερες επικίνδυνες δραστηριότητες και έχουν μειωμένη αντίληψη του κινδύνου. Οι συνάψεις αυτές ήταν εντονότερες στα αγόρια. Ως προς τις διαφυλικές διαφορές, επιβεβαιώθηκε ότι τα αγόρια τείνουν να παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού μύθου (ατρωτότητας/παντοδυναμίας) και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, σε σύγκριση με τα κορίτσια (παρόμοια αποτελέσματα επίσης στις έρευνες των Aalsma et al., 2006· Alberts et al., 2007· Greene et al., 2000).

Συμπερασματικά, ο γνωστικός εγωκεντρισμός

έχει θεωρηθεί από αρκετούς ερευνητές ως αναπτυξιακή βάση για τον προσωπικό μύθο και τη σχέση του με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Alberts et al., 2007· Arnett 1991· Greene et al., 2000). Μια εναλλακτική θεώρηση υποστηρίζει ότι η ατρωτότητα έχει δύο όψεις, την ατρωτότητα απέναντι στον κίνδυνο και την ψυχική ατρωτότητα, και συνδέεται τόσο με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά όσο και με την προσαρμογή, τις στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων και την «ψυχική ανθεκτικότητα» σε συνθήκες απειλής του Εγώ (Aalsma et al., 2006· Lapsley 2003· Lapsley & Hill, 2009). Τέλος, υπάρχει και μια τρίτη άποψη που εκλαμβάνει την ατρωτότητα ως γνωστική μεροληψία η οποία επηρεάζει τη λήψη αποφάσεων στους εφήβους και τους ενήλικες (Beyth-Marom et al., 1993· Cohn et al., 1995· Gerrard et al., 1996· Johnson et al., 2002). Σε μερικές έρευνες έχει διαπιστωθεί ότι η μεροληπτική αισιοδοξία είναι ισχυρότερη στους εφήβους (Arnett, 2000· Cohn et al., 1995), ενώ άλλες έχουν δείξει το αντίθετο (Millstein & Halpern-Felsher, 2002). Ως προς τις διαφυλικές διαφορές, υπάρχει η τάση τα αγόρια να παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού μύθου (ατρωτότητας/παντοδυναμίας) και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς (Aalsma et al., 2006· Alberts et al., 2007· Γαλανάκη, 2001· Greene et al., 2000). Αντίθετα, ως προς την ηλικία, η υπόθεση ότι οι εφηβοί παρουσιάζουν υψηλότερα επίπεδα προσωπικού μύθου και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς σε σύγκριση με τους ενήλικες δεν φαίνεται να έχει σημαντική εμπειρική ισχύ (Aalsma et al. 2006· Arnett, 1991· Greene et al., 2000· Greening et al., 2005· Johnson et al., 2002).

5. Ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και αυτοεκτίμηση

Τα ευρήματα αρκετών ερευνών συγκλίνουν στο ότι η αυτοεκτίμηση των εφήβων αποτελεί ισχυρό προβλεπτικό παράγοντα της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς (βλ. Baumeister et al., 2003). Η υψηλή αυτοεκτίμηση χαρακτηρίζεται από μια γενηκευμένη αρέσκεια και εκτίμηση για τον εαυτό. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση χαρακτηρίζεται από ήπια

θетικά, ανάμικτα ή αμφίθυμα αισθήματα για τον εαυτό ή, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, αισθήματα απέχθειας προς τον εαυτό (Baumeister, Tice, & Hutton, 1989). Στη διεθνή βιβλιογραφία, η υψηλή αυτοεκτίμηση άλλοτε σχετίζεται με θετικές και άλλοτε με αρνητικές επιπτώσεις για τη συμπεριφορά και τη λήψη αποφάσεων του ατόμου.

Σύμφωνα με τους Roth, Snyder και Pace (1986), η υψηλή αυτοεκτίμηση συνδέεται με την τάση να κάνει κάποιος μη ρεαλιστικές θετικές εκτιμήσεις για τον εαυτό, με αποτέλεσμα να υπερεκτιμά τις ικανότητές του και να θέτει στόχους που μπορεί να είναι υπερβολικά δύσκολο να πετύχει. Αντίθετα, άλλοι ερευνητές εξαίρουν τα πλεονεκτήματα της υψηλής αυτοεκτίμησης, τα οποία συνδέουν κυρίως με την προσαρμογή, την ευελιξία και την αυτοδιαχείριση. Οι Brown, Collins και Schmidt (1988) υποστήριξαν ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται σε μορφές αυτοενίσχυσης, κατά τις οποίες ο εαυτός συνδέεται άμεσα με θετικές ταυτότητες και αποτελέσματα, ενώ τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται σε μορφές αυτοενίσχυσης, στις οποίες ο εαυτός συνδέεται έμμεσα με θετικές ταυτότητες και αποτελέσματα. Από τη μια πλευρά, τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση επιθυμούν να ενισχύσουν τα συναισθήματα προσωπικής αξίας, αλλά από την άλλη, τείνουν να διατηρούν μια σταθερά αρνητική άποψη για τον εαυτό.

Ο Baumeister (1991) εξήγησε πως η ανάγκη να διατηρεί κανείς θετικές αξιολογήσεις για τον εαυτό είναι ισχυρή. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση χρησιμοποιούν άμεσες στρατηγικές αυτοενίσχυσης, προκειμένου να νιώθουν ικανότερα και ανώτερα από τους άλλους στην αντιμετώπιση καταστάσεων, ενισχύοντας τα προσωπικά τους χαρακτηριστικά, ενώ τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση έχουν την τάση να ενισχύουν την αυταξία τους έμμεσα, τονίζοντας την αξία αυτών που συναναστρέφονται, δηλαδή τον εκτεταμένο εαυτό τους (extended self)⁸.

Κατά τον Brown (1993), η αυτοεκτίμηση αποτελεί μια σχετικά σταθερή διάσταση της προσωπικότητας. Τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση αντιμετωπίζουν τις διακυμάνσεις χρησιμοποιώντας τις ευνοϊκές πεποιθήσεις για τον εαυτό για να αντισταθμίσουν τις αρνητικές ανατροφοδοτήσεις (βλ. επίσης Taylor & Brown, 1988, 1994). Τα ευρήματα των Campbell (1990) και Campbell και Lavelle (1993) δείχνουν ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν σαφώς πιο καθορισμένα και σταθερότερα σχήματα εαυτού, σε σύγκριση με τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση. Τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιθανότερο να ερμηνεύουν τις σχετικές πληροφορίες για τον εαυτό με έναν τρόπο που είναι σύμφωνος με τα προϋπάρχοντα ευνοϊκά για τον εαυτό τους σχήματα. Ταυτόχρονα, τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιθανότερο να απορρίψουν τις πληροφορίες που είναι ασυμβίβαστες με τις αντιλήψεις και τις απόψεις τους.

Οι Baumeister et al. (2003) υποστήριξαν ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση τείνουν να ερμηνεύουν τις αρνητικές καταστάσεις περισσότερο καλοπροαίρετα, είναι αισιόδοξα και θεωρούν ότι έχουν καλύτερο έλεγχο ώστε να αντιμετωπίσουν επιτυχώς μια κατάσταση. Συνεπώς, βιώνουν λιγότερο άγχος και διαθέτουν καλύτερα επίπεδα σωματικής υγείας, σε σύγκριση με τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Το χάσμα ανάμεσα στις δύο αντίθετες απόψεις φαίνεται πως γεφυρώνεται από μια τρίτη συνθετική των παραπάνω άποψη. Οι Baumeister, Heatherton και Tice (1993) προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τις δύο όψεις της υψηλής αυτοεκτίμησης υποστηρίζοντας ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση υπερτερούν έναντι των ατόμων με χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της διαχείρισης του εαυτού, μόνο υπό φυσιολογικές, μη απειλητικές συνθήκες. Όταν, όμως, βρεθούν αντιμέτωπα με μια απειλή του Εγώ, η αυτοεκτίμηση καθίσταται ένας ισχυρός παράγοντας στη διαδικασία λήψης

8. Ο Baumeister (1991) δανείστηκε το εννοιολογικό περιεχόμενο του όρου «εκτεταμένος εαυτός» από τη θεωρία του Neisser (1988). Ο εκτεταμένος εαυτός υπερβαίνει το παρόν, εκτεινόμενος στο παρελθόν και βασίζεται σε ανακατασκευασμένες πληροφορίες. Αυτές οι πληροφορίες είναι αποθηκευμένες στη μνήμη και ανακαλούνται κατά τις αψηγούμενες αναμνήσεις που αναφέρονται στον εαυτό μας.

αποφάσεων, με την έννοια ότι μπορεί να οδηγήσει σε υπερβολική αυτοπεποίθηση, υπερεκτίμηση και επακόλουθη αποτυχία, καθώς τα άτομα αυτά δεσμεύονται, λόγω του εγωκεντρισμού τους και των ψευδαισθήσεων αυτοενίσχυσης, σε μη εφικτούς ριψοκίνδυνους στόχους.

Μια άλλη άποψη είναι ότι τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι περισσότερο επιρρεπή σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα αρνητικά συναισθήματα αυταξιά τους (Baumeister, 1991· Jessor, Van den Bos, Vanderryn, Costa, & Turbin, 1995), είτε επειδή θεωρούν ότι αυτός είναι ο μόνος τρόπος για να αντιμετωπίσουν το άγχος (Koval & Pederson, 1999), είτε επειδή επηρεάζονται από ομάδες συνομηλίκων (McGee & Williams, 2000), ή ακόμη και για αυτοεπιβεβαίωση (Cast & Burke, 2002). Επίσης, ο Kaplan (1975) πρότεινε ότι οι έφηβοι που έχουν βιώσει αισθήματα απόρριψης στο κανονιστικό πλαίσιο μιας ομάδας, χάνουν το κίνητρο να συμμορφωθούν με αυτήν και στρέφονται σε ομάδες συνομηλίκων που παρουσιάζουν αποκλίνουσα συμπεριφορά, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες να εμπλακούν και οι ίδιοι σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές που έχουν αξία για την ομάδα στην οποία ανήκουν.

Η υψηλή αυτοεκτίμηση εκδηλώνεται διαφορετικά στα δύο φύλα. Τα κορίτσια έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση συνήθως όταν έχουν υποστηρικτικές σχέσεις με τους φίλους, ενώ τα αγόρια όταν καταφέρνουν να επηρεάσουν τους φίλους τους. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση στα κορίτσια σχετίζεται με την αποτυχία να κερδίσουν την υποστήριξη και την αποδοχή των φίλων, ενώ στα αγόρια με την ελλιπή ερωτική ικανότητα, όπως αντανακλάται στην αποτυχία να κερδίσουν και να διατηρήσουν την προσοχή των κοριτσιών (Shaffer, 2009).

Ευρήματα για τη σχέση ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και αυτοεκτίμησης

Γενικά υπάρχει η τάση να διερευνάται εκτενώς η σχέση της αυτοεκτίμησης με ριψοκίνδυνες συμπεριφορές για την υγεία, όπως το κάπνισμα, τη χρήση αλκοόλ ή ουσιών, το σεξ χωρίς προφύλαξη και τις διατροφικές διαταραχές.

Οι Baumeister et al. (2003), αναλύοντας ένα

ευρύ φάσμα ερευνών, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι γενικότερα η αυτοεκτίμηση συνδέεται άμεσα μόνο με τις διατροφικές διαταραχές. Σε περιπτώσεις που βρέθηκε συσχέτιση με το κάπνισμα, υπέθεσαν ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιο πρόθυμα να πειραματίζονται, ενώ στην πρώιμη ή ριψοκίνδυνη σεξουαλική συμπεριφορά, παρατηρήθηκε ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση εμφανίζουν λιγότερες αναστολές, αφήφουν τους κινδύνους και παίρνουν περισσότερες πρωτοβουλίες. Στην περίπτωση των διατροφικών διαταραχών, αναφέρεται ότι η χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι ένας παράγοντας που συνδέεται ιδιαίτερα με τη βουλιμία, λόγω της μη ικανοποιητικής εικόνας του σώματος και της τελειομανίας.

Οι Fisher, Schneider, Pegler και Napolitano (1991) αναζήτησαν τη σχέση αυτοεκτίμησης, άγχους και ριψοκίνδυνων συμπεριφορών που αφορούσαν στην υγεία. Στην έρευνα συμμετείχαν 268 κορίτσια με μέσο όρο ηλικίας 16,2 έτη, τα οποία κλήθηκαν να απαντήσουν σε κλίμακες που αξιολογούσαν το άγχος, την αυτοεκτίμηση και τις διατροφικές στάσεις. Η έρευνα αυτή έδειξε ότι τα κορίτσια που δεν ήταν ευχαριστημένα με το βάρος τους και εκείνα που σημείωναν υψηλότερες τιμές στην κλίμακα διατροφικών διαταραχών, παρουσίαζαν χαμηλή αυτοεκτίμηση και συμμετείχαν περισσότερο σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων του καπνίσματος, της χρήσης αλκοόλ, της χρήσης ναρκωτικών και της σεξουαλικής δραστηριότητας με περισσότερους συντρόφους.

Οι Smith, Gerrard και Gibbons (1997) προσπάθησαν να δείξουν ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να μετριάσει τη σχέση μεταξύ της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς και των αντιλήψεων για τον κίνδυνο (δηλαδή, της αναγνώρισης του κινδύνου), λόγω των διαδικασιών αυτοενίσχυσης. Διεξήγαγαν δύο έρευνες σε φοιτήτριες. Στην πρώτη έρευνα έλαβαν μέρος 125 σεξουαλικά ενεργές γυναίκες (με μέσο όρο ηλικίας 19 έτη), οι οποίες συμπλήρωσαν μια κλίμακα αυτοεκτίμησης και απάντησαν σε ερωτήσεις σχετικά με τη σεξουαλική τους δραστηριότητα και τη χρήση αντισύλληψης. Στη δεύτερη έρευνα μελετήθηκε ένα δείγμα 273 γυναικών –από μια διαχρονική έρευνα που βρισκόταν ήδη

σε εξέλιξη (Gibbons & Gerrard 1995)–, οι οποίες συμπλήρωσαν την ίδια κλίμακα αυτοεκτίμησης κατά το χειμερινό και εαρινό εξάμηνο σπουδών. Στις δύο έρευνες, ανεξάρτητα από την υψηλή ή χαμηλή αυτοεκτίμηση, οι γυναίκες θεωρούσαν ότι υπάρχει μικρή πιθανότητα να βιώσουν μια μη προγραμματισμένη εγκυμοσύνη. Όμως, οι γυναίκες με υψηλή αυτοεκτίμηση υποτιμούσαν τις πληροφορίες υγείας που ήταν αντίθετες με τις αντιλήψεις τους, δηλαδή πίστευαν ότι εμπλέκονται σε αποτελεσματικές συμπεριφορές πρόληψης, ή μείωναν τον κίνδυνο που αφορούσε στη συμπεριφορά τους, ακόμη κι αν η συμπεριφορά τους ήταν επιφοβη (γνωστική μεροληψία).

Οι Wild et al. (2004) διερεύνησαν τη σχέση μεταξύ της αυτοεκτίμησης σε έξι τομείς (ομάδα συνομηλίκων, σχολείο, οικογένεια, αθλητισμό, εικόνα σώματος και σφαιρική αυτοεκτίμηση⁹) και ριψοκίνδυνων συμπεριφορών, όπως της χρήσης ουσιών, του εκφοβισμού, της αυτοκτονικής τάσης και της σεξουαλικότητας. Στην έρευνα συμμετείχαν 939 έφηβοι Β΄ Γυμνασίου και Β΄ Λυκείου. Χορηγήθηκαν ένα πολυδιάστατο ερωτηματολόγιο αυτοεκτίμησης και ένα ερωτηματολόγιο αυτοαναφοράς για τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Διαπιστώθηκε ότι η αυτοεκτίμηση σχετιζόταν σημαντικά τουλάχιστον με μία ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και στα δύο φύλα. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της οικογένειας και του σχολείου και η αυξημένη αυτοεκτίμηση στον τομέα της ομάδας συνομηλίκων σχετιζόταν σημαντικά με πολλαπλές ριψοκίνδυνες συμπεριφορές και για τα δύο φύλα. Η χαμηλή αυτοεκτίμηση ως προς την εικόνα του σώματος και η σφαιρική αυτοεκτίμηση σχετιζόταν σημαντικά με ριψοκίνδυνες συμπεριφορές στα κορίτσια, όχι όμως στα αγόρια.

Οι πιο πρόσφατες πειραματικές έρευνες για την αυτοεκτίμηση (DeHart, Pelhman, & Tenpen, 2006 Dreyer-Oren, 2012), βασισμένες στο θεωρητικό υπόβαθρο του Epstein (1994) για τη σημασία του θετικού συναισθήματος, διερευνούν την υπό-

θεση ότι η άρρητη (άδηλη, σιωπηρή, υπονοούμενη και υποσυνείδητη) αυτοεκτίμηση (implicit self-esteem) είναι πιο ισχυρός προβλεπτικός παράγοντας της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Έτσι, στις περιπτώσεις αντιφατικής αυτοεκτίμησης, όταν δηλαδή η έκδηλη αυτοεκτίμηση είναι υψηλή, αλλά η άδηλη αυτοεκτίμηση είναι χαμηλή (*incongruent self-esteem*), το άτομο είναι πιο ευάλωτο ψυχολογικά, λαμβάνει μία αμυντική στάση απέναντι στις δυσκολίες και είναι πιο επιρρεπές στη λήψη ρίσκου. Φαίνεται, επομένως, ότι δεν αρκεί να ερευνούμε την αυτοεκτίμηση μόνο ως προς μία διάσταση (υψηλή-χαμηλή), αλλά θα πρέπει να διερευνηθούν και άλλες εγγενείς ή σύμφυτες διαστάσεις, όπως η άδηλη αυτοεκτίμηση. Ακόμη, αυτές οι έννοιες θα πρέπει να διερευνηθούν σε σχέση και με το γονικό ύφος, καθώς φαίνεται ότι η υψηλή υπερπροστατευτική τάση των γονέων σε δύσκολες συνθήκες όπου απειλείται το Εγώ, σχετίζεται με χαμηλή άδηλη αυτοεκτίμηση στα παιδιά και συνοδεύεται από συναισθήματα ανασφάλειας» (DeHart et al., 2006).

Στον ελληνικό χώρο, η Μπάτζου (2011) εξέτασε τη σχέση αυτοεκτίμησης και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στη μέση, στην ύστερη εφηβεία και στην αρχή της ενήλικης ζωής. Σε δείγμα 180 ατόμων τριών ηλικιακών ομάδων (15-16 ετών, 18-20 ετών και 21-24 ετών) χορηγήθηκαν μια κλίμακα αυτοαναφοράς για τη μέτρηση της αυτοεκτίμησης και ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο για τη στάση απέναντι στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι η αυτοεκτίμηση αποτελεί δείκτη πρόβλεψης για την αντίληψη των ριψοκίνδυνων συμπεριφορών. Η αυξημένη τάση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία αποτελεί δείκτη πρόβλεψης για εμπλοκή σε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην αρχή της ενήλικης ζωής και σχετίζεται με τη χαμηλή αίσθηση ελέγχου της συμπεριφοράς και την αυξημένη σφαιρική αυτοεκτίμηση. Τα αγόρια παρουσίασαν υψηλότερους δείκτες ως προς την τάση για ριψο-

9. Ο όρος σφαιρική αυτοεκτίμηση αντικατοπτρίζει τη σφαιρική άποψη του ατόμου για τον εαυτό του και, συγκεκριμένα, το βαθμό στον οποίο είναι ευχαριστημένος με τον εαυτό του, έχει εμπιστοσύνη στον εαυτό του, νιώθει ότι αξίζει ως άτομο και μπορεί να κάνει σημαντικά πράγματα στη ζωή του (Harter, 1999).

κίνδυνη συμπεριφορά και τη σφαιρική αυτοεκτίμηση, ενώ δεν παρατηρήθηκε διαφορά ηλικίας.

Συμπερασματικά, η υψηλή αυτοεκτίμηση σχετίζεται με την εμφάνιση θετικών ψευδαισθήσεων για τον εαυτό (Smith et al., 1997· Taylor & Brown, 1988) και συνδέεται με τις στρατηγικές αυτοενίσχυσης, τις στρατηγικές αντιμετώπισης του άγχους και την επιτυχή προσαρμογή (Baumeister et al., 2003· Brown, 1993· Brown et al., 1988· Campbell, 1990· Campbell & Lavallee, 1993). Επιπλέον, θεωρείται ότι αυξάνει τις πιθανότητες αποτυχίας του αυτοελέγχου και συνδέεται με μεγάλες προσδοκίες (Baumeister et al., 1993· Μπάτζου, 2011· Roth et al., 1986), οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Σημαντικό ρόλο στη σχέση αυτοεκτίμησης και ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς φαίνεται πως παίζουν η εικόνα του σώματος (κυρίως για τα κορίτσια), η σφαιρική αυτοεκτίμηση, οι ομάδες συνομηλίκων, η οικογένεια και το σχολείο (Fisher et al., 1991· Wild et al., 2004). Ως προς τις διαφυλικές διαφορές, τα κορίτσια με χαμηλή αυτοεκτίμηση παρουσιάζουν περισσότερες τάσεις για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, σε σύγκριση με τα αγόρια (Fisher et al., 1991· Wild et al., 2004).

6. Προσωπικός μύθος και αυτοεκτίμηση

Οι Lapsley και Rice (1988) πρότειναν ότι ο προσωπικός μύθος δεν είναι αποτέλεσμα γνωστικής ανωριμότητας, αλλά μια προσαρμοστική αντίδραση στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ (βλ. επίσης O' Connor και Nikolic, 1990). Αυτή η διαδικασία επιτρέπει στον έφηβο να αντιμετωπίσει τις αντιδράσεις θρήνου, τα αισθήματα εξάντλησης, την τρωτότητα της αυτοεικόνας του και τις απειλές στην αυτοεκτίμησή του (Lapsley, 2003). Οι Goossens, Seiffge-Krenke και Alfons (1992) διεξήγαγαν έρευνα σε 228 Βέλγους και 241 Γερμανούς εφήβους, στους οποίους αξιολόγησαν τον εγωκεντρισμό και τον κοινωνιοκεντρισμό σε γεγονότα χαμηλής πιθανότητας. Διαπίστωσαν ότι η αρνητι-

κή αυτοαντίληψη συνδέεται με χαμηλά επίπεδα προσωπικού μύθου. Παρόμοια ευρήματα βρέθηκαν και στην έρευνα του Kuhn, 2009.

Οι Lapsley και Flannery (2002), σε έρευνα που διεξήγαγαν με 561 άτομα στην αρχή και στο μέσον της εφηβείας, χορήγησαν μια κλίμακα αξιολόγησης του προσωπικού μύθου και κλίμακες που αφορούσαν σε εσωτερικευμένα συμπτώματα, στη θετική πνευματική υγεία (αυταξία, στρατηγικές αντιμετώπισης καταστάσεων, διαχείριση, προσαρμογή), σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές κ.ά. Οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι η ατρωτότητα και η παντοδυναμία σχετίζονταν με τη θετική προσαρμοστικότητα και ήταν σημαντικοί δείκτες πρόβλεψης της αυταξίας και του αυτοελέγχου. Η διάσταση της προσωπικής μοναδικότητας σχετιζόταν με εσωτερικευμένα συμπτώματα, ενώ η διάσταση της ατρωτότητας σχετιζόταν με εξωτερικευμένα συμπτώματα που συνδέονταν με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Αυτά τα δεδομένα υποδηλώνουν ότι η ατρωτότητα αφενός έχει προσαρμοστικές ιδιότητες και δεν αποτελεί αδιαφοροποίητη απειλή για τους εφήβους, αφετέρου μπορεί να σχετίζεται με αρνητικές επιπτώσεις στην υγεία τους. Επίσης, όσον αφορά στις ηλικιακές διαφορές, παρατηρήθηκε αύξηση των αναφορών στην ατρωτότητα και στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά από την αρχή προς το μέσον της εφηβικής ηλικίας (σχετικά με την έρευνα αυτή βλέπε Lapsley, 2003). Παρόμοια ευρήματα βρήκαν και οι Duggan, Lapsley, & Norman, 2000.

Επιπλέον, οι Lapsley και Hill (2009) χορήγησαν κλίμακες ατρωτότητας και προσαρμογής σε 350 φοιτητές (18-25 ετών, με μέσο όρο 20,17 έτη). Τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι η υποκειμενική ατρωτότητα μπορεί να είναι μια μορφή εφηβικού ναρκισσισμού, που διαδραματίζει έναν προσαρμοστικό ρόλο στην προσπάθεια των νέων να διαχειριστούν σημαντικές κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβάσεις.

Τέλος, οι Neff και McGehee (2010) εστίασαν στη σχέση ανάμεσα στη *συμπόνια για τον εαυτό* (self-compassion)¹⁰ και στον προσωπικό μύθο και

10. Η συμπόνια για τον εαυτό εμπεριέχει πολλά από τα ψυχολογικά οφέλη που συνδέονται με την αυτοεκτίμηση, αντανακλώντας μια θετική συναισθηματική στάση απέναντι στον εαυτό και εκτείνεται σε συναισθήματα καλοσύνης και φροντίδας απέναντι στους άλλους. Η ικανότητα αυτή δεν στηρίζεται στην αξιολόγηση του εαυτού, γι' αυτό

συμπέραναν ότι ο προσωπικός μύθος –η πεποίθηση του ατόμου ότι οι εμπειρίες του είναι μοναδικές και δεν τις έχουν βιώσει οι άλλοι– σχετίζεται με χαμηλά επίπεδα συμπόνιας για τον εαυτό. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι η *συμπόνια για τον εαυτό* είναι διαμεσολαβητικός παράγοντας ανάμεσα στον προσωπικό μύθο και την ψυχική ευημερία. Πιο συγκεκριμένα, όταν οι έφηβοι δεν μπορούν να αντιληφθούν πως οι δικές τους εμπειρίες μπορεί να είναι και εμπειρίες των άλλων, ίσως αξιολογούν πιο αυστηρά τον εαυτό τους, νιώθουν περισσότερο απομονωμένοι όταν αποτυγχάνουν και υπερ-δραματοποιούν τα προβλήματά τους.

Συνοψίζοντας, ο προσωπικός μύθος εκλαμβάνεται ως προσαρμοστική αντίδραση στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ, ως μορφή αμυντικού ναρκισσισμού και ως μορφή θετικής γνωστικής ψευδαίσθησης. Διαφάνεται, λοιπόν, ότι συμβάλλει θετικά στην τόνωση της αυτοεκτίμησης των εφήβων, κυρίως λόγω της συσχέτισής του με προσαρμοστικές ιδιότητες και αποτελεί δείκτη πρόβλεψης της αυταξίας, του αυτοελέγχου και της ψυχικής υγείας των εφήβων και των ενηλίκων. Η αρνητική του πλευρά συνδέεται, κυρίως, με την ατρωτότητα απέναντι σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, τα αποτελέσματα των οποίων μπορεί να οδηγήσουν έμμεσα σε συναισθήματα απογοήτευσης.

7. Συμπεράσματα

Στόχος της παρούσας εργασίας ήταν να περιγράψουμε το φαινόμενο της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς στην εφηβεία και να αναδείξουμε τη σχέση του με τις θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό και την αυτοεκτίμηση.

Όπως έχουν αναφέρει χαρακτηριστικά οι Taylor και Brown (1988, σσ. 203-204), «το διανοητικά υγιές άτομο δεν μπορεί να είναι πλήρως εν γνώσει

των καθημερινών ναυαγίων της ζωής. Μάλλον το διανοητικά υγιές άτομο εμφανίζεται να έχει τη ζηλευτή ικανότητα να διαστρεβλώνει την πραγματικότητα σε μια κατεύθυνση που ενισχύει την αυτοεκτίμηση, διατηρεί την πίστη στην προσωπική αποτελεσματικότητα και προωθεί μια αισιόδοξη άποψη για το μέλλον» (Taylor & Brown, 1988, 1994). Από το παραπάνω απόσπασμα φαίνεται ότι οι προσωπικοί μύθοι μπορεί να ανήκουν στην οικογένεια των θετικών ψευδαισθήσεων, που συνδέονται με την ψυχική ευεξία.

Η έρευνα έχει αναδείξει τρεις γνωστικές ψευδαισθήσεις που φαίνεται να σχετίζονται με τη θετική προσαρμογή: τις μη ρεαλιστικά θετικές αυτοαξιολογήσεις, τις υπερβολικές αντιλήψεις ελέγχου ή διαχείρισης και τη μη ρεαλιστική αισιοδοξία. Τα άτομα που βιώνουν τέτοιου είδους ψευδαισθήσεις τείνουν να προσαρμόζονται καλύτερα στις ψυχολογικές εντάσεις, στα τραύματα και στους κινδύνους, από ό,τι τα άτομα που είναι πιο ακριβή στις αυτοαντιλήψεις τους. Συνεπώς, οι μύθοι και οι ψευδαισθήσεις αποτελούν ένα είδος μεροληπτικής αυτοενίσχυσης που χαρακτηρίζει τη σκέψη τόσο των εφήβων όσο και των ενηλίκων. Οπωσδήποτε, όμως, μπορεί να έχουν και αρνητικές επιπτώσεις που σχετίζονται, κυρίως, με ριψοκίνδυνες συμπεριφορές (Lapsley & Flannery, 2002· Robins & Beer, 2001· Taylor & Brown, 1988, 1994).

Το φαινόμενο του προσωπικού μύθου, ερευνητικά, συνδέεται άρρηκτα με την τάση των εφήβων για εκδήλωση ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Οι έφηβοι, αλλά σε μεγάλο βαθμό και οι νεαροί ενήλικες, τείνουν να υποτιμούν τους κινδύνους ή τις αρνητικές επιπτώσεις μιας συμπεριφοράς και να υπερεκτιμούν τα οφέλη που απορρέουν από αυτήν. Η σχέση του προσωπικού μύθου με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, στο πλαίσιο των αποτελεσμάτων των ερευνών, έχει ερμηνευθεί αφενός σε, γνωστικό πλαίσιο, ως αποτέλεσμα του γνωστικού εγωκεντρισμού (Alberts et al., 2007· Arnett,

---

και μετριάξει τις ναρκισσιστικές και εγωκεντρικές τάσεις που πηγάζουν από την προσπάθεια να διατηρηθεί η υψηλή αυτοεκτίμηση, ενισχύοντας συναισθήματα σύνδεσης με τους άλλους παρά αντίθεσης. Έτσι, το άτομο δεν προβαίνει σε κοινωνικές συγκρίσεις για να νιώσει αποδεκτό ή ανώτερο των άλλων. Επιπλέον, η ικανότητα του ατόμου να συμπονεί τον εαυτό του και να τον αποδέχεται λειτουργεί προστατευτικά απέναντι στις αρνητικές επιπτώσεις της αυτοκριτικής, της απομόνωσης και της κατάθλιψης (Neff, 2003).

1991· Greene et al., 2000) ή της γνωστικής μεροληψίας που επηρεάζει τη λήψη αποφάσεων των εφήβων και των ενηλίκων (Beyth-Marom et al., 1993· Cohn et al., 1995· Gerrard et al., 1996· Johnson et al., 2002), αφετέρου με βάση την διττή όψη της ατρωτότητας: την ατρωτότητα απέναντι στον κίνδυνο και την ψυχική ατρωτότητα (Lapsley 2003· Aalsma et al., 2006· Lapsley & Hill, 2009). Δηλαδή προσεγγίζεται όχι ως αρνητικό προϊόν ανώριμων γνωστικών μηχανισμών αλλά ως φαινόμενο που προκύπτει από την ανάπτυξη του Εγώ. Παρότι και οι δύο αναπτυξιακές προσεγγίσεις θεωρούν την αίσθηση ατρωτότητας ως μέρος της φυσιολογικής ανάπτυξης, δεν συγκλίνουν ως προς το εάν υπάρχουν και ποιες είναι οι προσαρμοστικές ιδιότητες τέτοιων ψευδαισθήσεων.

Ως προς τη σχέση προσωπικού μύθου και αυτοεκτίμησης, ερευνητικά καταδεικνύεται ότι ο προσωπικός μύθος αποτελεί προσαρμοστική αντίδραση στις απαιτήσεις της ανάπτυξης του Εγώ είτε ως μορφή αμυντικού ναρκισσισμού είτε ως μορφή θετικής ψευδαίσθησης. Από τη μια πλευρά, θα λέγαμε ότι αποτελεί δείκτη πρόβλεψης της αυταξίας, του αυτοελέγχου και της ψυχικής υγείας των εφήβων και των ενηλίκων, συμβάλλοντας θετικά στην τόνωση της αυτοεκτίμησής τους, κυρίως λόγω της συσχέτισής του με προσαρμοστικές ιδιότητες. Από την άλλη πλευρά, μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη τάση για εμπλοκή σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές, κυρίως λόγω της ατρωτότητας, με αποτέλεσμα το άτομο να οδηγηθεί έμμεσα σε συναισθήματα απογοήτευσης.

Παράλληλα, η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία συνδέεται με την έννοια της αυτοεκτίμησης και, κυρίως, με τα θετικά συναισθήματα για τον εαυτό. Από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι τα κορίτσια με χαμηλή αυτοεκτίμηση παρουσιάζουν περισσότερες τάσεις για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά (Fisher et al., 1991· Wild et al., 2004), ενώ από άλλες έρευνες προκύπτει ότι τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι πιο πρόθυμα να πειραματίζονται και να ρισκάρουν (Baumeister et al., 2003· Smith et al., 1997). Φαίνεται πως και η χαμηλή αλλά και η υψηλή αυτοεκτίμηση συνδέονται με κάποιο είδος ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Αφενός, η υψηλή αυτοεκτίμηση μπορεί να θεωρη-

θεί ως ένας δείκτης μέτρησης των θετικών ψευδαισθήσεων (Smith et al., 1997· Taylor & Brown, 1988) και συνδέεται με τις στρατηγικές αυτοενίσχυσης, αντιμετώπισης του άγχους και προσαρμογής (Baumeister et al., 2003· Brown et al., 1988· Brown, 1993) και, αφετέρου, θεωρείται ότι αυξάνει τις πιθανότητες αποτυχίας του αυτοελέγχου (Roth et al., 1986· Baumeister et al., 1993), οι οποίες μπορεί να οδηγήσουν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Κατά τον Baumeister et al. (1993) υπάρχουν δύο όψεις της υψηλής αυτοεκτίμησης: τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση υπερτερούν έναντι των ατόμων με χαμηλή αυτοεκτίμηση στον τομέα της διαχείρισης του εαυτού μόνο υπό φυσιολογικές, μη απειλητικές συνθήκες. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, οι θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό θεωρούνται ως στρατηγικές αυτοενίσχυσης, που, όμως, όταν το άτομο βρεθεί υπό την πίεση μιας εξωτερικής απειλής, ενδέχεται να οδηγήσουν σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές. Ωστόσο, η ενίσχυση θετικών αισθημάτων για την αξία του εαυτού, σε συνδυασμό με κοινωνιοκεντρικές αντισταθμίσεις, μπορούν να βοηθήσουν τους εφήβους να ανταποκριθούν σε καταστάσεις κρίσης (υπαρξιακής ή/και κοινωνικής).

Συνοψίζοντας, τα δεδομένα σχετικών ερευνών από το διεθνή χώρο, διαπιστώνουμε ότι η ριψοκίνδυνη συμπεριφορά αναδεικνύεται ως ένα πολυδιάστατο αναπτυξιακό φαινόμενο. Παρατηρείται κορύφωση του φαινομένου στην αρχή και στο μέσον της εφηβείας, με τάση σταθεροποίησης στην αρχή της ενήλικης ζωής. Πάντως, οι διαφορετικές μορφές της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς τείνουν να εμφανίζουν διαφορετικές αναπτυξιακές καμπύλες. Συχνά, το φύλο αλληλεπιδρά με την ηλικία στο φαινόμενο της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Για παράδειγμα, η έναρξη της ήβης στα κορίτσια συνδέεται με υψηλή τάση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά, όπως κάπνισμα, χρήση αλκοόλ και πρώιμες ερωτικές σχέσεις (Stattin & Magnusson, 1990).

Ως προς τις διαφορές φύλου, ενώ τα αγόρια τείνουν να ριψοκινδυνεύουν περισσότερο σε σχέση με τα κορίτσια, τα κορίτσια φαίνεται να εκδηλώνουν χαμηλότερη αυτοεκτίμηση σε σχέση με τα αγόρια. Πάντως, ανεξαρτήτως φύλου, η χαμηλή

αυτοεκτίμηση και τα χαμηλά επίπεδα συμπόνιας για τον εαυτό, σε συνδυασμό με τον ιδεασμό ενός άτρωτου εαυτού, είναι πιο πιθανό να οδηγήσουν τους εφήβους σε ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Τα αγόρια ενθαρρύνονται να δρουν έχοντας εσωτερικεύσει έναν ανεξάρτητο εαυτό, που προβάλλει στους άλλους τις ικανότητες και τα επιτεύγματά του. Αντίθετα, τα κορίτσια, έχοντας εσωτερικεύσει ένα σχήμα ενός εξαρτημένου εαυτού, ενθαρρύνονται στην ανάπτυξη των διαπροσωπικών σχέσεων και της κοινωνικής επάρκειας (Gilligan, 1982). Υπό αυτή την έννοια, τα αγόρια τείνουν να εξωτερικεύουν τις θετικές ψευδαισθήσεις τους για τον εαυτό και να εμπλέκονται σε ριψοκίνδυνες συμπεριφορές προκειμένου να εδραιώσουν ρόλους ενηλίκων. Αντίθετα, τα κορίτσια, στην αναζήτηση της ταυτότητάς τους, είναι πιο πιθανό να εσωτερικεύσουν τις θετικές ψευδαισθήσεις τους για τον εαυτό και να εμφανίζουν μεγαλύτερες διακυμάνσεις στην αυτοεικόνα τους.

Δυσκολίες και μεθοδολογικοί περιορισμοί

Από την παρούσα βιβλιογραφική ανασκόπηση έγινε φανερό ότι στη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά εμπλέκονται (και διαπλέκονται μεταξύ τους) διαφορετικές αναπτυξιακές διεργασίες (εξατομίκευση, αναζήτηση αισθησιακών εμπειριών, αναζήτηση ταυτότητας, αυτοεκτίμηση, θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό), γεγονός που εγείρει σημαντικές δυσκολίες στη διερεύνηση αυτού του πολυσύνθετου φαινομένου. Λίγες είναι οι μελέτες που διερευνούν την αναπτυξιακή πορεία της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς συνολικά, ενώ πολλές αναζητούν αναπτυξιακά σχήματα σε μεμονωμένες ή συναφείς μεταξύ τους ριψοκίνδυνες συμπεριφορές.

Η μελέτη της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς αφορά (α) στην αναγνώριση (αντίληψη) του κινδύνου, (β) στην προτίμηση ή στα αισθήματα αρέσκειας προς ριψοκίνδυνες συμπεριφορές και (γ) στην απόφαση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Λίγες είναι οι έρευνες που αναδεικνύουν και διαφοροποιούν αυτές τις τρεις διαστάσεις του φαινομένου. Σε αυτή τη δυσκολία προστίθεται και ένας ακόμη περιορισμός που προκύπτει από την καταλληλότητα των μεθόδων έρευνας της ριψοκίν-

δυνης συμπεριφοράς. Η αυτοαναφορά, ως εργαλείο μελέτης της αντίληψης του κινδύνου, υπόκειται στο μεθοδολογικό περιορισμό της μέτρησης της έννοιας του εαυτού *per se*. Επίσης, η υποκειμενική ερμηνευτική σχεδόν πάντα παρεμβάλλεται στις αυτοαναφορές (Burns, 1979). Πώς αναφέρεται κανείς στον εαυτό; Πρόκειται για μια προσωπική οπτική του εαυτού; Ή αναφέρεται στον εαυτό ως εικόνα που προβάλλεται σε έναν ξένο; Η ταυτόχρονη αίσθηση του εαυτού τόσο ως υποκειμένου της εμπειρίας όσο και ως αντικειμένου της βιογραφικής αφήγησης χρειάζεται να διερευνηθεί περαιτέρω μέσα από την ανάπτυξη πιο εξειδικευμένων και συνδυαστικών μεθοδολογιών. Στην προκειμένη περίπτωση της μελέτης της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς, η πειραματική μεθοδολογία (Gardner & Steinberg, 2005) ίσως είναι πιο ευέλικτη για τη διαχείριση και υπέρβαση του παραπάνω περιορισμού.

Προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Θα ήταν, κατά τη γνώμη μας, ενδιαφέρον να ερευνηθεί περαιτέρω η υπόθεση ότι η ψυχική ανθεκτικότητα του εφήβου ενισχύεται ή βλάπεται μέσα από τις θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό σε καταστάσεις (ατομικής ή συλλογικής) κρίσης και απειλής του εγώ. Υποθέτουμε ότι οι θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό, σε συνδυασμό με αισθήματα συμπόνιας για τον εαυτό, μπορεί να οδηγήσουν τον έφηβο σε μια προσαρμοστική ευελιξία και όχι στην «απόδραση» από την πραγματικότητα. Σε μια τέτοια έρευνα, θα μπορούσε κανείς να συγκρίνει τις διαφορές μεταξύ της φαντασιακής και της πραγματικής κοινωνικής αλληλεπίδρασης των εφήβων, προκειμένου να διαπιστωθεί το είδος της συνάφειας μεταξύ των θετικών ψευδαισθήσεων για τον εαυτό –ως φαντασίωσης και εσωτερίκευσης ενός «γενικευμένου» άλλου– και της ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Ποιοτικές διαχρονικές έρευνες σε όλες τις αναπτυξιακές φάσεις (από την αρχή της εφηβείας μέχρι και την αναδυόμενη ενηλικίωση), με χρήση της βιογραφικής μεθόδου, ενδεχομένως θα βοηθούσαν προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, ένα ενδιαφέρον ερώτημα προς διερεύνηση θα ήταν η σχέση αυ-

τοβιογραφικής μνήμης και ρύθμισης των θετικών ψευδαισθήσεων μπροστά σε μια πιθανή κινητοποίηση για ριψοκίνδυνη συμπεριφορά. Τέλος, προτείνουμε την περαιτέρω διερεύνηση του προσωπικού μύθου, όχι ως εγωκεντρικού αλλά ως κοινωνιοκεντρικού φαινομένου, που αναπτύσσεται μέσα σε συγκεκριμένα πολιτισμικά πλαίσια. Θεωρούμε ότι οι θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό είναι πολιτισμικά εξαρτώμενες εκδηλώσεις της αυτοαντίληψης, και υποθέτουμε ότι η διαπολιτισμική έρευνα, πιθανώς, θα αναδείξει διαφορές μεταξύ ιδιοκεντρικών και αλλοκεντρικών πολιτισμικών σχημάτων για τον εαυτό.

Βιβλιογραφία

- Aalsma, M., Lapsley, D., & Flannery, D. (2006). Personal fables, narcissism, and adolescent adjustment. *Psychology in the Schools, 43*, 481-491.
- Alberts, A., Elkind, D., & Ginsberg, S. (2007). The personal fable and risk-taking in early adolescence. *Journal of Youth and Adolescence, 36*, 71-76.
- Arnett, J. (1990a). Drunk driving, sensation seeking, and egocentrism among adolescents. *Personality and Individual Differences, 11*, 541-546.
- Arnett, J. (1990b). Contraceptive use, sensation seeking and adolescent egocentrism. *Journal of Youth and Adolescence, 19*, 171-180.
- Arnett, J. (1991). Still crazy after all these years: Reckless behavior among young adults aged 23-27. *Personality and Individual Differences, 12*, 1305-1313.
- Arnett, J. (1992). Reckless behavior in adolescence: A developmental perspective. *Developmental Review, 12*, 339-373.
- Arnett, J. (1999). Adolescent storm and stress reconsidered. *American Psychologist, 54*, 317-326.
- Arnett, J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*, 469-480.
- Arnett, J., Offer, D., & Fine, M. A. (1997). Reckless driving in adolescence: "stait" and "trait" factors. *Accident Analysis and Prevention, 29*, 57-63.
- Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I., & Vohs, K. D. (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *American Psychological Society, 4*, 1-45.
- Baumeister, R. F., Heatherton, T. F., & Tice, D. M. (1993). When ego threats lead to self-regulation failure: Negative consequences of high self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology, 64*, 141-156.
- Baumeister, R. F., Tice, D. M., & Hutton, D. G. (1989). Self presentational motivations and personality differences in self-esteem. *Journal of Personality, 57*, 547-579.
- Baumeister, R. F. (1991). *Escaping the self: alcoholism, spirituality, masochism, and other flights from the burden of selfhood*. New York: Basic Books.
- Baumrind, D. (1987). A developmental perspective on adolescent risk taking in contemporary America. In C. E. Irwin, Jr. (Ed.), *Adolescent social behavior and health, New Directions for Child Development, 37*, 93-125.
- Benthin, A., Slovic, P., & Severson, H. (1993). A psychometric study of risk perception. *Journal of Adolescence, 16*, 153-168.
- Beyth-Marom, R., Austin, L., Fischhoff, B., Palmgren, C., & Jacobs-Quadrel, M. (1993). Perceived consequences of risky behaviors: Adults and adolescents. *Developmental Psychology, 29*, 549-563.
- Blos, P. (1962). *On adolescence*. New York: Free Press.
- Boyer, T. W. (2006). The development of risk-taking: A multi-perspective review. *Developmental Review, 26*, 291-345.
- Brown, J. D. (1993). Self-esteem and self-evaluation: Feeling is believing. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self* (Vol. 4, pp. 27-58). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Brown, B. B., Clasen, D. R., & Eicher, S. A. (1986). Perceptions of peer pressure, peer conformity dispositions, and self-reported behavior among adolescents. *Developmental Psychology, 22*, 521-530.
- Brown, J. D., Collins, R. L., & Schmidt, G. W. (1988). Self-esteem and direct versus indirect forms of self-enhancement. *Journal of Personality and Social Psychology, 55*, 445-453.
- Byrnes, J. P., Miller, D. C., & Schafer, W. D. (1999). Gender differences in risk taking: A meta-analysis. *Psychological Bulletin, 125*, 367-383.
- Γαλανάκη, Ε. (2001). Το «φανταστικό ακροατήριο» και ο «προσωπικός μύθος» των εφήβων σε σχέση με τη ριψοκίνδυνη συμπεριφορά και την αντίληψη του κινδύνου. *Ψυχολογία, 8*(4), 411-430.
- Campbell, J. D. (1990). Self-esteem and the clarity of

- the self-concept. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 538-549.
- Campbell, J. D., & Lavalley, L. F. (1993). Who am I? The role of self-concept confusion in understanding the behavior of people with low self-esteem. In R. F. Baumeister (Ed.), *Self-esteem: The puzzle of low self-regard* (pp. 3-20). New York: Plenum.
- Cast, A. D., & Burke, P. J. (2002). A theory of self-esteem. *Social Forces*, 80, 1041-1068.
- Cauffman, E., & Steinberg, L. (2000). (Im)maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less capable than adults. *Behavioral Sciences and the Law*, 18, 741-760.
- Cohn, L. D., Macfarlane, S., Yanez, C., & Imai, W. K. (1995). Risk perception: Differences between adolescents and adults. *Health Psychology*, 14, 217-222.
- DeHart, T., Pelham, B., & Tennen, H. (2006). What lies beneath: parenting style and implicit self-esteem. *Journal of Experimental Social Psychology*, 42, 1-17.
- Donovan, J. E., Jessor, R., & Costa, F. M. (1991). Adolescent health behavior and conventionally-unconventionally: An extension of Problem Behavior Theory. *Health Psychology*, 10, 52-61.
- Dreyer-Oren, S. E. (2012). *Discrepant self-esteem, ego-threat and risk-taking*. Master Thesis. Hamilton College, Department of Psychology.
- Duggan, P. M., Lapsley, D. K., & Norman, K. (2000). *Adolescent invulnerability and personal uniqueness: Scale development and initial construct validation*. Paper presented at the 8th Biennial Meeting of the Society for Research on Adolescence, Chicago, Illinois.
- Elkind, D. (1967). Egocentrism in adolescence. *Child Development*, 38, 1025-1034.
- Elkind, D. (1978). *The child's reality: Three developmental themes*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Elkind, D. (1985). Egocentrism redux. *Developmental Review*, 5, 210-226.
- Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, 49, 709-724.
- Erikson, E. (1959). *Identity and the life cycle*. New York: International Universities Press.
- Fisher, M., Schneider, M., Pegler, C., & Napolitano, B. (1991). Eating attitudes, health-risk behaviours, self-esteem, and anxiety among adolescent females in suburban high school. *Journal of Adolescent Health*, 12, 377-384.
- Flavell, J. H. (1992). Perspectives on perspective taking. In H. Beilin & P. Pufall (Eds.), *Piaget's theory: Prospects and possibilities* (pp. 107-137). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Galvan, A., Hare, T., Voss, H., Glover, G., & Casey, B. (2007). Risk-taking and the adolescent brain: Who is at risk? *Developmental Science*, 10, F8-F14.
- Gans, J., Blyth, D., Elster, A., & Gaveras, L. L. (1990). America's adolescents: How healthy are they? *American Medical Association*, 1, Chicago III.
- Gardner, M., & Steinberg, L. (2005). Peer influence on risk taking, risk preference, and risky decision-making in adolescence and adulthood: An experimental study. *Developmental Psychology*, 41, 625-635.
- Gerrard, M., Gibbons, F. X., Benthin, A. C., & Hessling, R. M. (1996). A longitudinal study of the reciprocal nature of risk behaviors and cognitions in adolescents: What you do shapes what you think, and vice versa. *Health Psychology*, 15, 344-354.
- Gibbons, F. X., & Gerrard, M. (1995). Predicting young adults' health risk behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, 505-517.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Goossens, L., Seiffge-Krenke, I., & Alfons M. (1992). The many faces of adolescent egocentrism: Two European replications. *Journal of Adolescent Research*, 7, 43-58.
- Greene, K., Kromar, M., Walters, H. L., Rubin, D. L., Hale, J., & Hale, L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contributions of egocentrism and sensation seeking. *Journal of Adolescence*, 23, 439-461.
- Greening, L., Stoppelbein, L., Chandler, C. C., & Elkin, T. D. (2005). Predictors of children's and adolescents' risk perception. *Journal of Pediatric Psychology*, 30, 425-435.
- Gullette, D. L., & Lyons, M. A. (2006). Sensation seeking, self-esteem, and unprotected sex in college students. *JANAC*, 17, 24-31.
- Hatcher, R. A., Trussell, J., Stewart, F., & Stewart, G. (1994). *Contraceptive technology*. New York: Irvington.
- Hattie, J. (1992). *Self-concept*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Hawkins, J. D., Herrenkohl, T. I., Farrington, D. P., Brewer, P., Catalano, R. F., & Harachi, T. W. (2000). *Predictors of youth violence*. Washington, DC: Substance Abuse and Mental Health Services

- Administration, U.S. Department of Health and Human Services.
- Hurrelmann, K. (1990). Health promotion for adolescents: preventive and corrective strategies against problem behavior. *Journal of Adolescence*, 13, 231-250.
- Igra, V., & Irwin, C. E. (1996). Theories of adolescent risk-taking behavior. In R. J. DiClemente & H. B. Hansen, & L. E. Ponton (Eds.), *Handbook of adolescent health risk behavior* (pp. 35-51). New York: Plenum Press.
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1958). *The growth of logical thinking from childhood to adolescence*. New York: Basic Books.
- Irwin, E. C., Igra, V. Eyre, S., & Millstein, S. (1997). Risk-taking behavior in adolescents: The paradigm. In M. S. Jacobson, J. M. Rees, N. H. Golden, & C. E. Irwin (Eds.), *Adolescent nutritional disorders: Prevention and treatment* (pp. 1-35). New York: New York Academy of Sciences.
- Jessor, R. (1992). Risk behavior in adolescence: A psychosocial framework for understanding and action. *Developmental Review*, 12, 374-390.
- Jessor, R., & Jessor, S. L. (1977). *Problem behavior and psychosocial development: A longitudinal study of youth*. New York: Academic Press.
- Jessor, R., Donovan, J. E., & Costa, F. M. (1991). *Beyond adolescence: Problem behavior and young adult development*. New York: Cambridge University Press.
- Jessor, R., Van den Bos, J., Vanderryn, J., Costa, F. M., & Turbin, M. S. (1995). Protective factors in adolescent problem behavior: moderator effects and developmental change. *Developmental Psychology*, 31, 923-933.
- Johnson, R. J., McCaul, K. D., & Klein W. M. P. (2002). Risk involvement and risk perception among adolescents and young adults. *Journal of Behavioral Medicine*, 25, 67-82.
- Johnston, L. D., O'Malley, P. M., Bachman, J. G., & Schulenberg, J. E. (2008). *Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings* (NIH Publication No. 08-6418). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.
- Johnston, L. D., O'Malley, P. M., & Bachman, J. G. (1994). *National survey results on drug use from the Monitoring the Future study, 1975-1993* (NIH Publication No. 94-3810). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
- Kaplan, H. (1975). The self-esteem motive. In H. B. Kaplan (Ed.), *Self-attitudes and deviant behavior* (pp. 10-31). Pacific Palisades, CA: Goodyear.
- Keltikangas-Järvinen, L. (1990). The stability of self-concept during adolescence and early adulthood: A six-year follow-up study. *Journal of General Psychology*, 117, 361-368.
- Kesseling, T., & Müller, U. (2011). The concept of egocentrism in the context of Piaget's theory. *New Ideas in Psychology*, 29, 327-345.
- Koval, J. J., & Pederson, L. L. (1999). Stress-coping and other psychosocial risk factors: A model for smoking in grade 6 students. *Addictive Behaviors*, 24, 207-218.
- Kuhn, D. (2009). Adolescent thinking. In R. M. Lerner & L. D. Steinberg (Eds.), *Handbook of adolescent psychology: Individual bases of adolescent development* (Vol. 1, pp. 152-228), Hoboken, NJ: Wiley.
- Κωσταριδου-Ευκλειδης, Α. (1995). *Ψυχολογία κινήτρων*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Lapsley, D. K. (2003). The two faces of adolescent invulnerability. In D. Romer (Ed.), *Reducing adolescent risk: Toward an integrated approach* (pp. 25-31). Thousand Oaks: Sage.
- Lapsley, D. K., & Hill, P. L. (2009). Subjective invulnerability, optimism bias and adjustment in emerging adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 39, 847-857.
- Lapsley, D. K., & Murphy, M. N. (1985). Another look at the theoretical assumptions of adolescent egocentrism. *Developmental Review*, 5, 201-217.
- Lapsley, D. K., Aalsma, M., & Halpern-Felsher, B. (2005). *Invulnerability and risk behaviour in early adolescence*. Paper presented at the biennial meeting of the Society for Research in Child Development, Atlanta.
- Lapsley, D., & Rice, K. (1988). The "New Look" at the imaginary audience and personal fable: Toward a general model of adolescent ego development. In D. Lapsley & F. C. Power (Eds.), *Self, ego, and identity: Integrative approaches* (pp. 109-129). New York: Springer-Verlag.
- Maggs, G. L., Frome, P. M., Eccles, J. S., & Barber, B. L. (1997). Psychosocial resources, adolescent risk behavior and young adult adjustment: is risk taking more dangerous for some than others? *Journal of Adolescence*, 20, 103-119.
- Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist*, 41, 954-969.
- Martin, J., & Sokol, B. (2011). Generalized others and

- imaginary audiences: A neo-Meadian approach to adolescent egocentrism. *New Ideas in Psychology*, 29, 364-375.
- McGee, R., & Williams, S. (2000). Does low self-esteem predict health compromising behaviors among adolescents? *Journal of Adolescence*, 23, 569-582.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: Chicago University Press.
- Meltzoff, A. N. (2007). "Like me": a foundation for social cognition. *Developmental Science*, 10, 126-134.
- Millstein, S. G., & Halpern-Felsher, L. B. (2002). Judgments about risk and perceived invulnerability in adolescents and young adults. *Journal of Research on Adolescence*, 12, 399-422.
- Μπάτζου, Κ. (2011). *Αυτοεκτίμηση, προσωπικός μύθος και ριψοκίνδυνη συμπεριφορά στην εφηβεία και στην αρχή της ενηλικίωσης*. Διπλωματική Εργασία. Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Neff, K. D. (2003). *Self-compassion: An alternative conceptualization of a healthy attitude toward oneself*. *Self and Identity*, 2, 85-101.
- Neff, K. D., & McGehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity*, 9, 225-240.
- Neisser, U. (1988). Five kinds of self-knowledge. *Philosophical Psychology*, 1, 35-59.
- Osgood, D. W., Johnston, L. D., O'Malley, P. M., & Bachman, J. G. (1988). The generality of deviance in late adolescence and early adulthood. *American Sociological Review*, 53, 81-93.
- Palombo, J., Bendiscen, H. K., & Kohn, B. J. (2009). *Guide to psychoanalytic developmental theories*. New York: Springer.
- Parsons, J. T., Halkitis, P. N., Bimbi, D., & Borkowski, T. (2000). Perceptions of the benefits and costs associated with condom use and unprotected sex among late adolescent college students. *Journal of Adolescence*, 23, 377-391.
- Peper, J. S., & Dahl, R. E. (2013). The teenage brain: Surging hormones – brain-behavior interactions during puberty. *Current Directions in Psychological Science*, 22, 134-139.
- Piaget, J. (1926). *The language and thought of the child*. London: Kegan Paul. (Original work published 1923)
- Piaget, J. (1995). Egocentric and sociocentric thought. In J. Piaget (Ed.), *Sociological studies* (pp. 276-285). London: Routledge. (Original work published 1951)
- Piaget, J. (2000). Commentary on Vygotsky's criticisms of "Language and thought of the child" and "Judgment and reasoning in the child". *New Ideas in Psychology*, 18, 241-259. (Original work published 1962)
- Piaget, J. (1967). *Six psychological studies*. New York: Random House.
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1967). *The child's conception of space*. New York: Norton. (Original work published 1948)
- Piaget, J., & Inhelder, B. (1975). *The origin of the idea of chance in children*. New York: Norton.
- Polce-Lynch, M., Myers, B. J., Kliewer, W., & Kilmartin, C. (2001). Adolescent self-esteem and gender: Exploring relations to sexual harassment, body image, media influence, and emotional expression. *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 225-244.
- Ravert, R. D., Schwartz, S. J., Zamboanga, B. L., Kim, S. Y., Weisskirch, R. S., & Bersamin, M. (2009). Sensation seeking and danger invulnerability: Paths to college student risk-taking. *Personality and Individual Differences*, 47, 763-768.
- Rhodes, N., & Pivik, K. (2011). Age and gender differences in risky driving: the role of positive affect and risk perception. *Accident Analysis and Prevention*, 43, 923-931.
- Robins, R. W., Fraley, R. C., Roberts, B. W., & Trzesniewski, K. H. (2001). A longitudinal study of personality change in young adulthood. *Journal of Personality*, 69, 617-640.
- Rosenberg, M., & Simmons, R. G. (1975). Sex differences in the self-concept in adolescence. *Sex Roles*, 1, 147-59.
- Roth, D. L., Snyder, C. R., & Pace, L. M. (1986). Dimensions of favorable self-presentation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 867-874.
- Selman, R. (1980). *The growth of interpersonal understanding*. New York: Academic Press.
- Shaffer, D. R. (2009). *Social and personality development* (6th ed.). Belmont, CA: Wadsworth Cengage Learning.
- Sheldrick, R. C. (2004). *Social networks and degree of psychopathy among adolescent offenders* (Doctoral dissertation, Temple University, 1990). *Dissertation Abstracts International*, 65 (3-B), 1564.
- Simmons, R. G., & Blyth, D. A. (1987). *Moving into*

- adolescence. *The impact of pubertal change and school context*. New York: Aldine De Gruyter.
- Smith, G. E., Gerrard, M., & Gibbons, F. X. (1997). Self-esteem and the relation between risk behavior and perceptions of vulnerability to unplanned pregnancy in college women. *Health Psychology, 16*, 137-146.
- Spear, L. P. (2000). The adolescent brain and age-related behavioral manifestations. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews, 24*, 417-463.
- Stattin, H., & Magnusson, D. (1990). *Pubertal maturation in female development*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Stein, J. A., Newcomb, M. D., & Bentler, P. M. (1994). Psychosocial correlates and predictors of AIDS risk behaviors, abortion, and drug use among a community sample of young adult women. *Health Psychology, 13*, 308-318.
- Steinberg, L. (2004). Risk taking in adolescence. What changes and why? *Annals of the New York Academy of Science, 1021*, 51-58.
- Steinberg, L. (2007). Risk taking in adolescence: New perspectives from brain and behavioral science. *Current Directions in Psychological Science, 16*, 55-59.
- Stern, D. N. (1985). *The interpersonal world of the infant*. London: Karnac Books.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1988). Illusions and well being: A social psychological perspective in mental health. *Psychological Bulletin, 103*, 193-210.
- Taylor, S. E., & Brown, J. D. (1994). Positive illusions and well-being revised: Separating fact from fiction. *Psychological Bulletin, 116*, 21-27.
- Vermeersch, H., T'Sjoen, G., Kaufman, J. M., & Vincke, J. (2008). The role of testosterone in aggressive and non-aggressive risk-taking in adolescent boys. *Hormones and Behavior, 53*, 463-471.
- Vygotsky, L.S. (1986). Thinking and speech. In R. W. Rieber & A. S. Carton (Eds.), *The collected works of L. S. Vygotsky: Vol. 1. Problems of general psychology* (pp. 37-285). New York: Plenum. (Original work published 1934)
- Weinstein, N. D. (1980). Unrealistic optimism about future life events. *Journal of Personality and Social Psychology, 39*, 806-820.
- Weinstein, N. D. (1984). Why it won't happen to me: Perceptions of risk factors and susceptibility. *Health Psychology, 3*, 431-457.
- Wild, L. G., Flisher, A. J., Bhan, A., & Lombard, C. (2004). Associations among adolescent risk behaviours and self-esteem in six domains. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 45*, 1454-1467.
- Zuckerman, M. (1979). *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Positive illusions of self and risk-taking in adolescence: A literature review

BATZOU KATERINA¹

TSOURTOU VASILIKI²

ABSTRACT

The objective of this study is, through the relevant literature review, to point out the associations between risk-taking behavior during adolescence and positive illusions about the self, that is imaginary audience and personal fable ideations. Positive illusions about the self and risky behavior in adolescence are usually investigated as a direct result of adolescent egocentrism. In this study we briefly describe the main theoretical approaches of positive illusions about the self. Moreover, research findings are presented on the mediating role of self-esteem in the relationship between positive illusions about the self (mainly personal fable) and risk-taking in adolescence. Also, we discuss age and gender effects on the complex phenomenon of risk-taking and we focus on adaptive developmental functions of positive illusions about the self. In particular, we focus on the dual function of the personal fable ideation: the illusions of omnipotence and invulnerability either lead adolescents and young adults to risk-taking, or they contribute both to a positive self-image projection in the future and to individuals' functional adaptation to new situations in their transition from adolescence to adulthood.

Keywords: Risk-taking, Positive illusions about the self, Personal fable, Self-esteem, Adolescence

1. Address: Department of Philosophy and Social Studies, University of Crete, Panepistimioupoli Gallou, Rethymno, e-mail: kmpatzou@yahoo.gr
2. Address: Department of Philosophy and Social Studies, University of Crete, Panepistimioupoli Gallou, Rethymno, e-mail: vtsourtou@uoc.gr